

SUITDER

SDÜ İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ DERGİSİ

Süleyman Demirel University Journal of Humanities and Social Sciences

Sayı/Issue	65-Haziran 2026/ 65-June 2026
Makale Bilgisi/ Article Info	Araştırma Makalesi / Research Article
Başvuru Tarihi/ Submitted Date:	19 Ocak 2026 / 19 January 2026
Kabul Tarihi/ Accepted Date:	15 Haziran 2026 / 15 June 2026
Atıf/Citation:	Kaya, E. (2026). Roma'nın Doğu Sınırında Siyasi, Askerî ve Diplomatik Bir Merkez Olarak Zeugma ve Legio III/IV Scythica. Süleyman Demirel Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi (65). 1-36.
DOI:	10.35237/suitder.1867424
Benzerlik / Similarity: %	10

Roma'nın Doğu Sınırında Siyasi, Askerî ve Diplomatik Bir Merkez Olarak Zeugma ve Legio III/IV Scythica*

Zeugma as a Political, Military, and Diplomatic Center on Rome's Eastern Frontier and Legio III/IV Scythica

Erdal Kaya**

Öz

Toros Dağları'nın güneydoğusunda, Fırat Nehri'nin güneybatı kıyısında yer alan Zeugma, Antik Çağ boyunca Anadolu'yla Mezopotamya'yı birbirine bağlayan en önemli geçiş noktalarından biri olmuştur. Anadolu Platosu'ndan Mezopotamya ovasına uzanan kadim kara yollarının Fırat geçidinde birleşmesi, kente ulaşım ve ticaret ağlarında merkezî bir rol kazandırmış; onu, iki bölge arasındaki siyasî, askerî ve diplomatik ilişkilerin kesişim noktası hâline getirmiştir. Yaklaşık MÖ 300 yılında Seleukos I Nikator tarafından, Hellenistik kentleşme anlayışı ve imparatorluk politikası doğrultusunda kurulan Zeugma, Roma, Parth ve Sasani imparatorlukları arasındaki doğu sınır hattında yüzyıllar boyunca süren jeopolitik rekabetin merkezinde yer almıştır. MÖ 64'te Pompeius'un doğudaki düzenlemeleriyle Roma egemenliğine giren kent, Tiberius döneminde resmen imparatorluk topraklarına katılmış ve MS 66/67'de Legio IV Scythica'nın buraya nakledilmesiyle Roma'nın doğu sınırında stratejik bir askerî üs hâline gelmiştir. Antik kaynakların da belirttiği bu coğrafi ve askerî avantaj, Roma'nın doğu sınırındaki güvenlik politikalarında belirleyici olmuştur. Stratejik konumu, Legio IV Scythica'nın varlığı ve Antiokheia'ya yakınlığı, Zeugma'yı yüzyıllar boyunca bölgesel askerî ve siyasî ağırlık merkezi hâline getirmiştir. MS 350'lerin başlarına dek kentte konuşlanan lejyon, Parth seferleri, isyanların bastırılması, altyapı çalışmaları ve vexillatio birlikleriyle yürütülen güvenlik ve istihbarat faaliyetlerinde etkin rol oynamıştır. Bu çalışma, antik kaynaklar, epigrafik belgeler ve modern literatür ışığında, Zeugma'nın coğrafi, stratejik, siyasî ve askerî işlevlerini; ayrıca Legio IV Scythica'nın kente intikalini ve doğu sınırındaki faaliyetlerini kapsamlı biçimde incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Zeugma, Legio III/IV Scythica, Fırat Nehri, Suriye, Doğu Sınırı.

* Bu çalışma, yazarın *Roma'nın Doğu Sınır Birliklerinin Sefer Organizasyonu (M.Ö.1. Yüzyıl-M.S. 3. Yüzyıl)* başlıklı doktora tezinden genişletilerek üretilmiştir.

** Arş. Gör. Dr., Gaziantep Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Gaziantep/TÜRKİYE, E-Posta: erdalkaya224@hotmail.com, ORCID: [0000-0002-0090-9738](https://orcid.org/0000-0002-0090-9738), RORID: <https://ror.org/020vvc407>.

Abstract

Situated on the south-western bank of the Euphrates River, to the south-east of the Taurus Mountains, Zeugma was one of the most important crossing points connecting Anatolia and Mesopotamia throughout antiquity. The convergence at this Euphrates crossing of ancient overland routes extending from the Anatolian Plateau to the Mesopotamian plain gave the city a central role within regional transport and trade networks, thereby turning it into a key locus of political, military, and diplomatic interaction between the two regions. Founded around 300 BCE by Seleucus I Nicator in accordance with Hellenistic urban planning principles and imperial policy, Zeugma came to occupy a pivotal position within the long-standing geopolitical rivalry along the eastern frontier between the Roman, Parthian, and Sasanian empires. Following Pompey's eastern reorganisation in 64 BCE, the city came under Roman control, was formally incorporated into imperial territory during the reign of Tiberius, and became a strategic military base on Rome's eastern frontier with the transfer of Legio IV Scythica to the city in 66/67 CE. As emphasised in ancient literary sources, this geographical and military advantage played a decisive role in Rome's eastern frontier security strategy. Zeugma's strategic position on the Euphrates, the permanent stationing of Legio IV Scythica, and its proximity to Antioch collectively endowed the city with sustained regional military and political significance. Stationed at Zeugma until the early 350s CE, the legion played an active role in Parthian campaigns, the suppression of uprisings, infrastructure works, and security and intelligence activities conducted through vexillationes. This study aims to provide a comprehensive analysis of Zeugma's geographical, strategic, political, and military functions, as well as the deployment of Legio IV Scythica to the city and its activities along Rome's eastern frontier, on the basis of ancient literary sources, epigraphic evidence, and modern scholarship.

Keywords: Zeugma, Legio III/IV Scythica, Euphrates, Syria, Eastern Frontier.

GİRİŞ

Pompeius'un MÖ 65/64 yılında Seleukos Kralı XIII. Antiokhos Asiaticus'u tahttan indirmesinin ardından, Seleukos Krallığı'na ait topraklar üzerinde Roma'ya bağlı *Provincia Syria* (Suriye eyaleti) kurulmuştur (Plut. *Pomp.* 39. 2; App. *Syr.* 46; Strab. 16. 2. 3). Yeni kurulan eyaletteki Roma askerî varlığı, başlangıçta küçük bir kuvvetten oluşmaktaydı. Pompeius, MÖ 62 yılı başlarında Pontos'a dönerken eyalette iki lejyon bırakmış; ancak bu birliklerin kalıcı olarak nerelerde konuşlandırıldığı kaynaklarda açık biçimde belirtilmemiştir. Erken döneme ilişkin yardımcı birliklerin sayısı ve dağılımı da kesin olarak tespit edilemediğinden Suriye'deki Roma askerî varlığını yalnızca sayısal mevcudiyet üzerinden değil, eyaletin kuruluşu, güvenliğinin sağlanması ve Roma nüfuzunun çevre bölgelere taşınması bağlamında değerlendirmek gerekir. Nitekim Suriye'deki Roma birlikleri, eyaletin kuruluş aşamasında Libanus çevresiyle Filistin bölgesindeki bazı yerel güç odaklarını denetim altına almak ve Nebatî Krallığı'na yönelik askerî hazırlıkları sürdürmek için kullanılmıştır. Bu nedenle, bölgedeki Roma askerî gücü, bir yandan yeni eyaletin güvenliğini sağlarken, diğer yandan kentlere bağlı geniş topraklar, bağımlı krallıklar, çok sayıdaki *tetrarkhia* ve çöl sınırındaki göçebe ya da yarı-göçebe topluluklar üzerinde Roma denetiminin tesis edilmesine hizmet etmiştir.¹

Bu askerî yapılanma içinde zamanla öne çıkan bir diğer önemli mesele, doğu sınırının güvenliği olmuştur. Parthlar, Roma'nın doğuda doğrudan hâkimiyeti altına alamadığı en önemli bölgesel rakip olarak kısa süre içinde Suriye ordusunun faaliyetlerine yön veren başlıca tehdit hâline gelmiştir. Dolayısıyla Suriye, Roma için yalnızca verimli tarım alanları, Akdeniz limanları ve ticaret yolları bakımından değil, doğuya açılan geçiş hatları nedeniyle de önem taşımıştır. Özellikle Zeugma üzerinden Fırat'a ulaşan güzergâhlar, Mezopotamya, Parth toprakları ve daha doğudaki ticaret ağlarıyla bağlantı sağladığı için bölgeye belirgin bir askerî değer kazandırmıştır. Crassus'un MÖ 53'te Carrhae'de uğradığı yenilgi, MÖ 51-50 yıllarında Parth kuvvetlerinin Suriye'de faaliyet

¹ Suriye eyaletinin kuruluşuyla birlikte bölgede tesis edilen Roma askerî varlığının, eyalet idaresinin teşkilindeki rolü ve Roma hâkimiyetinin yerleşmesindeki işlevi hakkında bk. (Speidel, 2025, s. 278-288). Yeni eyaletin heterojen siyasî yapısı için bk. (Gawlikowski, 1997, s. 40-43).

göstermesi ve Marcus Antonius'un başarısız Parth seferleri, bu tehdidin kalıcı niteliğini açık biçimde ortaya koymuştur. Augustus'tan Tiberius dönemine uzanan süreçte Suriye garnizonundaki lejyon sayısının üçten dörde çıkarılması, eyaletin Roma'nın doğu politikasındaki stratejik ağırlığını göstermektedir. Bununla birlikte, Augustus döneminde Fırat hattında kalıcı askerî altyapıya dayanan düzenli bir sınır savunma sistemi henüz kurulmamış; doğu sınırının güvenliği, Suriye'de konuşlandırılan Roma birlikleriyle Roma'ya bağlı krallıkların sadakatine dayanan esnek bir askerî-siyasî denge içinde sağlanmıştır. Bu süreçte Fırat hattı, özellikle Zeugma çevresinde, Roma eyalet egemenliğinin askerî, mali ve sembolik yönleriyle somutlaştığı başlıca alanlardan biri hâline gelmiştir. Bununla birlikte bu hat, Roma nüfuzunu nehrin batı yakasıyla sınırlayan kesin ve değişmez bir sınır olmaktan çok, bölgenin siyasî ve askerî koşullarına göre işleyen stratejik bir temas ve kontrol alanı niteliği taşımıştır (Speidel, 2025, ss. 279-281; Dąbrowa, 2009, ss. 997-1005, özellikle ss. 997-1002; Honigmann, 1932, ss. 1624-1626).

MS 1. ve 3. yüzyıllar arasında Roma İmparatorluğu, Parth İmparatorluğu'na ve Armenia'ya yönelik seferlerinde, ayrıca Iudaea'da patlak veren Yahudi isyanlarının bastırılmasında Suriye'de konuşlandırılmış askerî birliklerden geniş ölçüde yararlanmışlardır. Bu dönemde *IV Scythica*, *III Gallica* ve *XVI Flavia Firma* lejyonları, Fırat hattının güvenliğiyle Armenia-Parthia eksenli doğu politikasında Suriye'deki Roma askerî varlığının ana bileşenlerini oluşturmuştur (Speidel, 2025, ss. 282-284 ve ss. 287-288; Edwell, 2008, ss. 7-19, 210-211, dn. 64). Bu lejyonlar ve onlara eşlik eden yardımcı birlikler, bazı başarısız girişimler dışında, genel olarak kayda değer askerî başarılar elde etmişlerdir. Ayrıca Geç Cumhuriyet Dönemi'nden itibaren Suriye kökenli ya da Suriye ordusunda hizmet etmiş lejyonerlerin ve yardımcı birlik mensuplarının Roma İmparatorluğu'nun farklı bölgelerinde görevlendirildikleri, başta askerî diplomalar olmak üzere çeşitli epigrafik belgeler üzerinden izlenebilmektedir.

Roma'nın doğu sınır hattında yer alan Suriye ve Kommagene bölgelerindeki askerî yapılanma dikkate alındığında bu coğrafyada stratejik konumu ve çok yönlü işlevleriyle öne çıkan en önemli garnizon kentlerinden biri, MÖ yaklaşık 300 yılında Seleukos İmparatorluğu'nun kurucusu Seleukos I Nikator tarafından bir Makedon kolonisi olarak kurulan Fırat Seleukeia'sı/Zeugma'dır. Toros Dağları'nın güneydoğu eteklerinde, erozyonla aşınmış son kireç taşı yamaçlarının üzerinde konumlanan bu kent, Fırat Nehri'nin batıya yönelerek yaptığı en geniş kıvrımı tamamladığı ve ardından Suriye Çölü'ne doğru güneye akmaya başladığı noktada yer almaktadır (Aylward, 2013, s. 1).

Küçük Asya'nın güvenliği açısından son derece stratejik bir mevkiye konumlanan bu kent, yalnızca doğudaki sınır eyaletleriyle Fırat'ın batı kıyılarını Parthlar ve benzeri tehditlere karşı koruyan hattın bir parçası olmakla kalmamış; aynı zamanda Mezopotamya, Suriye ve İran'la Anadolu arasında bir geçiş ve bağlantı noktası olarak askerî sevkiyat ve ticari dolaşımın da merkezî duraklarından biri hâline gelmiştir. Küçük Asya, Mezopotamya, Suriye ve İran gibi geniş coğrafyaları birbirine bağlayan doğu-batı eksenli yollarla Fırat hattı boyunca gelişen kuzey-güney yönlü ticari dolaşım, Zeugma'yı bölgesel ve sınır ötesi hareketliliğin başlıca kavşak noktalarından biri hâline getirmiştir.

Fırat sınır hattının güney kesimindeki askerî ve ekonomik hareketliliğin denetiminde önemli bir rol oynayan Zeugma, aynı zamanda Fırat Nehri üzerindeki geçişi kontrol eden bir gümrük noktası olarak ticaretin düzenlenmesi ve vergilendirilmesinde etkin bir işleve sahip olmuştur. Bununla birlikte kent, Fırat boyunca uzanan sınır hattının güvenliğini sağlayarak Suriye ve Kommagene'yi dış tehditlere karşı korumuş; Suriye'nin *metropolisi* Antiokheia'ya, Fırat hattındaki diğer askerî merkezlere göre daha yakın konumda bulunması sayesinde, Roma İmparatorluğu için lojistik, ticari, askerî ve idarî bir üs işlevi görmüştür.

Zeugma'nın askerî bir işlev kazandığı tarihe ilişkin kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Gawlikowski, Zeugma'nın bulunduğu Fırat geçişinin, MÖ 401 yılında Ahameniş prensi Genç Kyros'un ve MÖ 331 yılında Büyük İskender'in sefer güzergâhında kullandıkları Thapsakos

Roma'nın Doğu Sınırında Siyasi, Askerî ve Diplomatik Bir Merkez Olarak Zeugma ve *Legio IIII/IV Scythica*

geçişle özdeşleştirilebileceğini ileri sürmektedir. Bu görüş, kesin arkeolojik kanıtlarla desteklenmiş değildir. Ancak, Thapsakos'un İskender sonrasında antik kaynaklarda büyük ölçüde geri plana düşmesi ve Gawlikowski'nin bu durumu bir isim değişikliği ihtimaliyle açıklaması, eski geçiş noktasının Seleukoslar döneminde Seleukeia/Zeugma adı altında varlığını sürdürmüş olabileceği yönündeki öneriyi güçlendirmektedir. Bununla birlikte, 2000 yılı kurtarma kazılarında Hellenistik Dönem öncesine tarihlendirilebilecek herhangi bir arkeolojik malzeme bulunamamıştır. Bu durum, muhtemelen kazı süresinin sınırlılığı ve birçok açmanın ana kayaya ulaşmadan su altında kalmasından kaynaklanmıştır (Gawlikowski, 1996, ss. 123-133; Comfort vd., 2000, s. 108, s. 111; Elton, 2013, ss. 375-376).

Roma hâkimiyetinin bölgede tam anlamıyla tesis edilmesinin ardından Zeugma, özellikle MÖ 1. yüzyıldan itibaren diplomatik temasların yanı sıra askeri birliklerin geçici olarak konuşlandırılması sayesinde doğudaki sınır savunma hattının önemli bir parçası hâline gelmiş; bu bağlamda, kentin stratejik ve askerî önemi de belirgin şekilde artmıştır. Vitellius'un Parthlarla yürüttüğü diplomatik görüşmeler, Gaius Caesar'ın Parth kralı V. Phraates'le kurduğu ilişkiler ve Parth Kralı I. Vologases'in, Yahudilere karşı elde edilen askerî başarının onuruna Zeugma'da bulunan Titus'a altından bir taç sunması gibi gelişmeler, bu dönemde kentin siyasî ve askerî işlevlerinin çeşitlenerek güç kazandığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, kent çevresinde tespit edilen geçici askerî kamp kalıntıları, bu çok yönlü işlevselliğin arkeolojik verilerle desteklenen somut göstergeleri arasında yer almaktadır.

MS 66 yılında Iudaea'da patlak veren büyük isyan, Roma İmparatorluğu'nun doğu sınırındaki askerî yapılanmasında kayda değer değişikliklere yol açmıştır. Bu süreçte, daha önce Suriye eyaleti sınırları içinde konuşlandırılan *legio IV Scythica*, Fırat Nehri üzerindeki en kritik geçiş noktalarından biri olan Zeugma'ya sevk edilmiş olmalıdır (Wagner, 1976, ss. 143-146, s. 286; Speidel, 1998, ss. 166-167; Speidel, 2025, ss. 281-282; Edwell, 2008, ss. 210-211, dn. 64). Bu konuşlanma, aynı süreçte Iudaea'ya gönderilen *legio X Fretensis*'in ardından bölgede oluşan askerî boşluğu stratejik bir müdahaleyle doldurma amacını taşımaktadır. Doğuda Parth İmparatorluğu'na karşı sürekli teyakkuz hâlinde olan Roma yönetimi için Fırat üzerindeki geçiş noktalarının denetimi, askerî güvenliğin temel unsurlarından biri hâline gelmiş; bu bağlamda, Zeugma gibi kilit bir noktanın savunmasız bırakılması ihtimal dışı kalmıştır.

Legio IV Scythica'nın Zeugma'daki varlığına ilişkin bilgiler, sınırlı sayıdaki yazılı kaynağın yanı sıra, özellikle epigrafik ve arkeolojik bulgulara dayanmaktadır. Bu bulgular arasında mühürlü kiremit parçaları, askerî mezar taşları, yazıt fragmentleri ve askerî teçhizat dikkat çekmektedir. Kentin batı yakasında, özellikle *akropolis* çevresiyle kutsal alanlar civarında ele geçen materyaller, lejyonun kentle olan fiziksel ilişkisini belgelemektedir; bu bulgular, söz konusu ilişkinin yalnızca askerî bir temele dayanmadığını, aynı zamanda sosyokültürel, dinî ve ekonomik alanlarda da derinleştiğini göstermektedir. MS 1. yüzyılda lejyonda görev yapan senato mensubu subayların varlığı ve lejyon komutanlarının idarî görevlerle de ilişkilendirilmiş olması, birliğin konuşlandığı bölgenin yalnızca askerî değil, aynı zamanda idarî bakımdan stratejik önem taşıdığını ortaya koymaktadır. Her ne kadar epigrafik belgelerde doğrudan lejyonun adı geçmese de askerî kimliğe yapılan dolaylı göndermeler, yerel halkla lejyon arasındaki ilişkinin kurumsal bir süreklilik kazandığını düşündürmektedir. Zeugma'nın fiziksel büyüklüğü, lojistik kapasitesi ve coğrafi konumu birlikte ele alındığında, bu yerleşimin Erken İmparatorluk Dönemi'nde doğu sınır savunmasının temel dayanak noktalarından biri olarak, büyük ölçekli bir askerî üs işlevi gördüğü anlaşılmaktadır.

1. Fırat Seleukeiası/Zeugma: Kentin Adı ve Kuruluşu

Günümüzde Gaziantep'in Nizip ilçesine bağlı Belkıs Köyü yakınlarında yer alan Fırat Seleukeia'sı (Zeugma), Fırat Nehri'nin güneybatı kıyısındaki konumuyla nehir geçişlerinin denetimi bakımından stratejik bir işlev üstlenmiş; Plinius'un da aktardığı üzere, Fırat üzerindeki geçiş noktası

olarak ün kazanmıştır². Seleukoslar Dönemi'nde askerî ve ticari işlevler üstlenen bu merkez, stratejik konumu nedeniyle büyük olasılıkla bir Makedon askerî kolonisi (*katoikia/κατοικία*) olarak kurulmuştur. Yerleşimin kentsel örgütlenmesi ise Büyük İskender'in hâkimiyeti altına giren bölgelerde yaşayan, Yunan kökenli olmayan ve Yunanca konuşmayan Sami topluluklara Yunan kültürel ve ekonomik modellerini aktarmayı hedefleyen politik yaklaşımlar doğrultusunda, *polis* esaslarına göre şekillenmiştir (Görkay, 2017, s. 149; Görkay, 2020c, s. 12). Karşılıklı iki yerleşimden oluşan Zeugma, Hellenistik Dönem'de Fırat Nehri'nin batı yakasında konumlanan Seleukeia'yla doğu yakasında yer alan Apamea olmak üzere iki ayrı kent adıyla anılmaktadır. Günümüzde Seleukeia'ya ait kalıntılar, nehrin batı kıyısında kısmen izlenebilirken Apamea yerleşimi, Birecik Baraj Gölü'nün suları altında kalmıştır. Bununla birlikte, antik kaynaklarda bu iki yerleşim için, nehir geçidine işaret eden ve *geçit* anlamı taşıyan *Zeugma* adının daha yaygın biçimde kullanıldığı anlaşılmaktadır³. MÖ 300 dolaylarında Seleukos Krallığı'nın kurucusu I. Seleukos Nikator tarafından kurulan bu iki kente, hükümdarın kendisiyle Parth kökenli eşi Apamea'nın adları verilmiştir (App. Syr. 11. 9; Plin. nat. 5. 86; Spuler, 1972, ss. 251-252; Wagner, 1976, ss. 1, 53, 65, 107, 126-127, 277, 282-283; Ergeç, 2006a, s. 17; Blömer ve Winter, 2011, ss. 302-303; Ergeç vd., 2018, s. 223; Görkay, 2017, s. 12).

Hellenistik Dönem öncesine ilişkin askerî işlevi açık biçimde izlenememekle birlikte, karşılıklı konumlanan iki yerleşimden Fırat'ın batı yakasındaki Seleukeia'nın, sahip olduğu topografik özellikler sayesinde savunma ve stratejik denetim açısından bölgeye daha hâkim bir konumda bulunduğu anlaşılmaktadır (Görkay, 2017, s. 150)⁴. Hellenistik Dönem'de Seleukeia adıyla anılan kent, bölgenin siyasal ve hanedanlık ilişkileri bakımından dikkat çekici gelişmelere sahne olmuş; nitekim, Seleukos kralı III. Antiokhos Megas (Büyük), MÖ 222 yılında Pontos kralı III. Mithridates'in kızı III. Laodike ile Fırat Seleukeia'sında evlenmiştir. (Polyb. 5. 43. 1-4; Görkay, 2020c, s. 12). Seleukeia, MÖ 88 yılında, Büyük Tigranes (II) döneminde, bir süreliğine Armenia Krallığı'nın hâkimiyeti altına girmiştir. Bu süreçte, Ptolemaios Hanedanlığı kraliçesi II. Kleopatra Selene, Tigranes tarafından Seleukeia'da alıkonulmuş; MÖ 69 yılında da burada idam edilmiştir (Strab. 16. 2. 3; Görkay, 2020c, s. 12).

2. Kentte Roma Hâkimiyetinin Başlaması

Roma-Mithradates savaşları sırasında Roma'nın yanında yer alan Kommagene kralı I. Antiokhos Theos'un krallığı Pompeius tarafından onaylanmış; Fırat üzerindeki en stratejik geçiş noktasını denetleyen Zeugma kentini de kapsayan bölgeler, Antiokhos'un idaresine bırakılmıştır. Pompeius'un MÖ 64 yılında bölgede gerçekleştirdiği düzenlemeler çerçevesinde, Kuzey Suriye'nin önde gelen kentlerinden Zeugma, ilk kez Roma egemenliği altına girmiştir (Strab. 16. 2. 3; App. Mithr. 114; Caes. civ. 3. 4; Wagner, 1976, s. 57, s. 59, s. 275, s. 281; Blömer ve Winter, 2011, s. 303; Görkay, 2017, s. 151; Mitford, 2018, s. 25; Winter, 2019, s. 172; Görkay, 2020c, s. 12.). Son yıllarda yürütülen kazılarda ele geçen arkeolojik ve epigrafik veriler, bu süreçte Zeugma'da Kommagene Kralı I. Antiokhos Theos tarafından biçimlendirilen *senkretik* Kommagene *pantheonu* ve yönetici

² Plinius'un verdiği mesafe bilgileri dikkate alındığında, Samosata'ya yaklaşık 72 Roma mili (yaklaşık 106 km) uzaklıkta bulunan Zeugma'nın Euphrates Nehri üzerinde geçiş elverişli bir noktada yer aldığı anlaşılmaktadır (*Zeugma LXXII p. a Samosatis, transitu Euphratis nobile*). Bk. (Plin nat. 5. 21. 86). Zeugma'nın adının geçtiği ve kente ilişkin bilgi veren diğer antik kaynaklar için bk. (Polyb. 5. 43. 1: Σελεύκεια ἐπὶ τοῦ Ζεύματος; Strab. 14. 2. 3: Σελεύκεια, 14. 2. 29: Ζεύμα, 16. 1. 22: ... Κομμαγήνην ζεύματος ..., 16. 1. 23: ... μὲν πρὸς τῷ Εὐφράτῃ καὶ τῷ ζεύματι, 16. 2. 1: ... ἐπὶ τὸ ζεύμα τοῦ Εὐφράτου, 16. 2. 3: κατὰ τοῦτο δὲ Σελεύκεια ἰδρύται φρούριον τῆς Μεσοποταμίας; Ptol. 5. 14. 20: Ζεύμα; App. Mithr. 17. 114: Σελεύκεια; Plut. Crass. 19. 3, 27. 7: Ζεύμα; Cass. Dio 40. 17. 3, 49. 19. 3: Ζεύμα; Plin. nat. 5. 82: Seleucia ad Euphraten, 34. 150: ... quae Zeugma appellatur, qua Alexander Magnus ibi iunxit pontem, cuius anulos, qui refecti sint, robigine infestari, carentibus ea prioribus; Paus. 10. 29. 4: Ζεύμά τε ὠνομάσθη πόλις καθ' ὃ τι ἐζέχθη τῆς χάρας ὁ Εὐφράτης; Amm. 18. 8. 1: ... pontiumque apud Zeugma et Capersana; Steph. Byz. 295.12: Ζεύμα, πόλις Συρίας ἐπὶ τῷ Εὐφράτῃ).

³ Antik kaynaklarda, Zeugma adının Büyük İskender'in doğu seferi sırasında Fırat Nehri üzerinde kurulan köprüyle ilişkilendirildiği ve bu adın, *köprü* ya da *geçit* anlamındaki kullanımdan türediği belirtilmektedir. Bk. (Plin. nat. 34. 150; Cass. Dio 49. 19. 3; ayrıca bk. Spuler, 1972, s. 251).

⁴ Kentin topografyası hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (Wagner, 1976, ss. 89-92).

Roma'nın Doğu Sınırında Siyasi, Askerî ve Diplomatik Bir Merkez Olarak Zeugma ve *Legio IIII/IV Scythica*

kültüyle ilişkili yeni bir kutsal alanın oluşturulduğunu göstermektedir (Görkay, 2020c, s. 12; Versluys, 2017, ss. 87-88, Fig. 2.38, 178-179; Crowther ve Facella, 2018, ss. 88-89)⁵.

Roma'nın Zeugma'nın yer aldığı *territorium* üzerinde denetim kurmaya yönelik girişimlerinin, söz konusu tarihten kısa bir süre sonra, MÖ 55 yılı dolaylarında başladığı, Cicero'nun MÖ 54 yılının Şubat ayına tarihlenen ve kardeşi Quintus'a gönderdiği mektubundan anlaşılmaktadır⁶. Bu gelişme, Roma'nın Zeugma ve çevresine yönelik ilgisinin yalnızca diplomatik ya da idarî düzeyde kalmadığını, bölgenin askerî-stratejik değerinin de giderek daha belirgin hâle geldiğini göstermektedir. Nitekim, Roma'nın en varlıklı isimlerinden biri olan M. Licinius Crassus'un Carrhae yenilgisiyle sonuçlanan Parth seferi sırasında Apamea ve Seleukeia kentlerinin yalnızca geçiş noktası işlevi görmediği, askerî amaçlara da hizmet etmiş olabileceği yönünde temkinli bir değerlendirme yapmak mümkündür (Plut. *Crass.* 19. 3-5, 27. 7; Cass. Dio 40. 17. 3; Wagner, 1976, s. 47, s. 50, s. 66, s. 74; Görkay, 2017, s. 151; Ergeç vd., 2018, s. 223; Görkay, 2020c, s. 12).

Zeugma'nın Roma idaresine resmen bağlanması, uzun bir süre MÖ 31 yılında gerçekleşen Aktium Zaferi'yle ilişkilendirilmiştir. Bu görüş, imparator Traianus döneminde basılan *pseudo-otonom* bir sikke üzerindeki kent *erasının* hatalı biçimde okunmasına dayanmaktadır (Wagner, 1976, s. 64; Sullivan, 1990, s. 198; Millar, 1993, s. 460; Ergeç, 2006a, s. 19; Blömer ve Winter, 2011, s. 304; krş. Görkay, 2017, s. 152; Görkay, 2020c, s. 12). Butcher'in yakın tarihli nümismatik analizleri ise Zeugma'nın Roma idaresine bağlanma sürecinin Tiberius Dönemi'nde resmen başladığını göstermektedir (Bk. Butcher, 2009, ss. 81-83; Görkay, 2017, s. 152; Görkay, 2020c, ss. 12-13). MS 1. yüzyıl boyunca Zeugma, Roma imparatorları, komutanları ve eyalet valileriyle Parth kralları ve komutanları arasında yürütülen diplomatik temasların başlıca merkezlerinden biri haline gelmiştir. Bu bağlamda, Latin şair Statius'un *Silvae* adlı eserinde Zeugma'yı *Zeugma, Latinae pacis iter* (Zeugma, Roma barışının yolu) ifadesiyle anması tesadüfi değildir. Statius'un bu ifadesi, Zeugma'nın yalnızca askerî bir geçiş noktası olarak değil, Roma'yla Parthlar arasındaki barış, diplomasi ve nüfuz ilişkilerinin sembolik güzergâhlarından biri olarak da algılandığını göstermektedir (Stat. *silv.* 3. 2. 136-139, 5. 3. 187. Ayrıca bk. Görkay, 2017, s. 152; Görkay, 2018, s. 245; Görkay, 2020c, s. 13).

3. Stratejik Bir Askerî Üs ve Siyasi-Diplomatik Merkez Olarak Zeugma

Zeugma, Erken İmparatorluk Dönemi'nden itibaren, Roma'nın Suriye, Kommagene ve doğu sınır hattında siyasi ve askerî gücünü pekiştirme süreciyle eş zamanlı olarak yalnızca yüksek düzeyli diplomatik temaslara ve imparatorluk ziyaretlerine ev sahipliği yapmakla kalmamış, aynı zamanda askerî harekâtlar için bir sevk ve idare üssü, lojistik destek ve ikmal merkezi olarak da stratejik bir işlev üstlenmiştir. Bu çok yönlü rol, yalnızca arkeolojik ve epigrafik verilerle değil, dönemin yazılı kaynaklarıyla da desteklenmektedir. Nitekim, antik kaynaklarda Zeugma'dan doğrudan söz eden dikkate değer sayıda kayıt bulunmaktadır. Bu kayıtların önemli bir kısmı, Hellenistik ve Roma dönemlerine ait tarihsel anlatı geleneği içinde şekillenen edebî eserlerde yer almakta; söz konusu metinlerde Zeugma, yalnızca coğrafi ve stratejik konumuyla değil, bölgedeki siyasî istikrarın sağlanmasında ve doğu sınırındaki imparatorluk politikalarının uygulanmasında üstlendiği belirleyici rolle de öne çıkmaktadır.

Kentte gerçekleştirilen diplomatik temaların en dikkat çekici örneklerinden biri, İmparator Augustus'un torunu ve evlatlığı Gaius Caesar'la Parth Kralı V. Phraates arasında, MS 2 yılında Fırat

⁵ Zeugma'dan ele geçen kült yazıtlarıyla *dexiosis* (tokalaşma) sahnesini betimleyen stellere ilişkin ayrıntılı bilgi için bk. (Wagner, 1976, ss. 117-123; Crowther, 2003, ss. 57-67; Crowther ve Facella, 2003, ss. 41-80; Crowther, 2013, ss. 192-203, ss. 211-213; Rose, 2013, ss. 220-231; Crowther ve Facella, 2018, ss. 86-91).

⁶ Kommagene kralı I. Antiokhos, Roma senatosuna başvurarak, Zeugma yakınlarında yer alan ve yazılı kaynaklarda adı açık biçimde kaydedilmeyen bir yerleşimin kendisine bırakılmasını talep etmiştir. Ancak Cicero, Antiokhos'un siyasî hedefleri ve genişleme yönündeki girişimlerinden hoşnut olduğunu ifade ettiği mektubuna rağmen, senatoda bu talebin kabul edilmesini engellemiştir. Nitekim, Antiokhos'u *ignobilem regem* (önemsiz/soysuz kral) olarak niteleyen Cicero, krala güven duymamış ve onun niyetlerine kuşkuyla yaklaşmıştır. Bk. (Cic. *Q. fr.* 2. 10. 2, 2. 11. 2-3; Wagner, 1976, ss. 62-64; Ergeç, 2006a, s. 18; Görkay, 2017, s. 151; Winter, 2019, s. 172; Görkay, 2020c, s. 12).

Nehri üzerindeki bir adada yapılan görüşmedir. Armenia meselesinin çözümüne yönelik bu diplomatik buluşmaya tanıklık eden Velleius Paterculus, yaşananlara ilişkin şu bilgileri aktarmıştır:

Fırat Nehri üzerindeki bir adada, her iki tarafın eşit sayıdaki maiyetiyle, Gaius seçkin bir kişiliğe sahip genç bir adam olan Parthların kralıyla bir görüşme yaptı. (Nehrin) Bir tarafında Roma ordusu, diğer tarafında Parth ordusunun dizildiği bu merasimde, yalnızca temsil ettikleri imparatorlukların değil, aynı zamanda insanlığın iki seçkin lideri bir araya geldiler, ki bu gerçekten kayda değer ve unutulmaz bir görüntüydü; askerlik kariyerimin başlarında, tribunus rütbesindeyken bunu görmek benim için şanstı. Babanız (M. Vipsanius Agrippa), Marcus Vinicius ve Publius Silius'un emrinde daha önce Thrakia ve Makedonya'da bu düzeydeki görevleri üstlenmiştim. Görüşmeye gelince, önce Parthlı (Phraates) Roma yakasında Gaius'la akşam yemeği yedi, daha sonra Gaius, düşman topraklarında kralla birlikte akşam yemeği yedi (Vell. 2. 101. 1-3. Ayrıca bk. Cass. Dio 55. 10a. 4; Magie, 1950, ss. 483-484; Görkay, 2017, s. 152; Ergeç vd., 2018, s. 223; Mitford, 2018, s. 27; Görkay, 2020c, s. 13).

Phraates'in davet edildiği ve Roma ordusunun tören düzeni içinde dizildiği Roma yakası ifadesiyle Fırat Nehri'nin Zeugma tarafı kastedilmektedir. Velleius Paterculus'un sözünü ettiği ve görüşmenin gerçekleştiği ada ise büyük olasılıkla, Birecik Barajı'nın inşasından önce Zeugma'yla Apamea arasında yer alan, ancak günümüzde baraj suları altında kalan bir adacık olmalıdır (Görkay, 2017, s. 152; Görkay, 2020c, s. 13).

Roma Dönemi'nde Zeugma'nın askerî ve lojistik bakımdan taşıdığı stratejik önem, özellikle Fırat Nehri üzerindeki geçiş noktasını kontrol etmesi ve bu nedenle bir harekâtla ikmal üssü işlevi görmesiyle yakından ilişkilidir. M. Licinius Crassus'un Parthlara karşı giriştiği ve Carrhae yenilgisiyle Roma tarihinde önemli bir askerî ve siyasî kırılma noktasına dönüşen sefer sırasında Zeugma hem stratejik konumu hem de üstlendiği askerî, lojistik ve sembolik işlevlerle öne çıkmıştır. Fırat üzerindeki bu geçiş noktası, Mezopotamya'ya açılan doğal bir koridor niteliği taşıyarak Roma ordusunun geçici konaklama, ikmal ve sevkiyat faaliyetlerinin yürütüldüğü operasyonel bir merkez olarak kullanılmıştır.

Plutarkhos, Crassus'un Parthlara karşı başlattığı sefer sırasında ordusunu Fırat Nehri üzerindeki Zeugma'dan geçirdiğini aktarmıştır. Bu geçiş esnasında yaşanan bir dizi doğa olayı, Roma askerî ve dinî anlayışında uğursuz alametler olarak değerlendirilmiştir. Gök gürültüsü, yıldırımlar ve sisle karışık şiddetli rüzgâr nedeniyle geçişte kullanılan sal ya da duba köprüünün parçalanması, ordunun moralini daha düşman topraklarına ulaşmadan ciddi biçimde sarsmıştır. Crassus'un konaklamak istediği alanın yıldırımlarla vurulması ve süslenmiş atlarından birinin seyisiyle birlikte nehre sürüklenerek kaybolması da bu uğursuzluk algısını pekiştirmiştir. Nehir geçildikten hemen sonra askerlere dağıtılan ilk istihkakın mercimek ve tuzdan oluşması, bu gıdaların Roma kültüründe yas ve ölü sunularıyla ilişkilendirilmesi nedeniyle orduda ciddi bir huzursuzluk yaratmıştır. Crassus'un yaptığı konuşmada, Fırat Nehri üzerindeki köprüünün yıkılacağını ve böylece hiçbir askerinin geri dönemeyeceğini söylemesi, stratejik bir kararlılık göstergesi olarak sunulmuş olsa da bu sözler, askerler arasında büyük bir endişeye yol açmış ve uğursuzluk alameti olarak yorumlanmıştır. Hemen ardından gerçekleştirilen arınma kurbanı sırasında Crassus'un, kâhinin kendisine verdiği iç organları yere düşürmesi ise tanrıların hoşnutsuzluğuna işaret eden bir başka alamet olarak algılanmış; bu olay, askerler arasında oluşan uğursuzluk algısını ve tedirginliği daha da derinleştirmiştir. Kennedy'nin değerlendirmesinden hareketle, söz konusu ritüeli, Roma askerî geleneğinde savaş öncesinde uygulanan arınma kurbanlarıyla ve özellikle domuz (*sus*), koyun/koç (*ovis/aries*) ile boğanın (*taurus*) birlikte kurban edildiği *Suovetaurilia* töreniyle ilişkilendirmek mümkündür. Antik kaynaklarda sıkça anılan ve Traianus Sütunu gibi ikonografik temsillerde de betimlenen (Bk. Lepper ve Frere, 1988, ss. 58–59, Scenes viii, liii and ciii; Kennedy, 1998a, s. 141) bu dinsel pratik, sosyal grupların, askerî birliklerin veya belirli mekânların tanrısal koruma altına alınmasını; bu koruyucu kutsiyetin dışında kalan ve ritüel saflığa iştirak etmeyen unsurların ise sembolik biçimde dışarıda bırakılmasını amaçlamaktadır. Plutarkhos'un anlatımı, nehir geçişi sırasında yaşanan fırtınanın yalnızca bir sal sistemini değil, geçici olarak inşa edilmiş bir köprüünün en azından bir bölümünün de hasar görmesine yol açtığını ima etmektedir. Crassus'un ordusunun nehrin karşı kıyısında kamp kurması ve istihkakın orada dağıtılması,

Roma'nın Doğu Sınırında Siyasi, Askerî ve Diplomatik Bir Merkez Olarak Zeugma ve *Legio IIII/IV Scythica*

Zeugma'nın yalnızca bir geçiş noktası değil, aynı zamanda ikmal ve iaşenin organize edildiği askerî bir alan olarak kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir. Crassus'un *quaestor* (mali işlerden sorumlu subay) ve deneyimli bir asker olan Gaius Cassius Longinus, Parth süvarilerinin açık arazideki hareket üstünlüğünü dikkate alarak ordunun, Fırat Nehri boyunca Tigris üzerindeki Seleukeia yönünde ilerlemesini önermiştir. Cassius'un bu önerisi, yalnızca taktiksel bir savunma refleksi değil, aynı zamanda ikmal hattının doğrudan nehir üzerinden taşımacılıkla sürdürülebilir biçimde organize edilmesini hedefleyen stratejik bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Bu bağlamda, Zeugma'dan başlayıp doğuya uzanan güzergâhın, ikmal ve hareket güvenliği bakımından stratejik önem taşıdığı anlaşılmaktadır (Plut. *Crass.* 19. 3-6, 20. 1-2; Kennedy, 1998a, s. 141).

Plutarkhos'un yanı sıra, Crassus'un Parth seferinde Zeugma'yı bir geçiş noktası olarak kullandığını aktaran bir diğer antik yazar, Cassius Dio'dur. Dio'nun anlatımında, Crassus'un Zeugma'da Fırat Nehri'ni geçişi sırasında karşılaştığı bir dizi uğursuz alamet, ayrıntılı biçimde betimlenmiştir: Ordunun kullandığı büyük sancaklardan birinin köprüden nehre düşmesi, yoğun sis nedeniyle askerlerin birbirine çarpması, yıldırımların düşmesi ve askerlerin tamamı karşı kıyıya ulaşmadan köprü'nün çökmesi, bu bağlamda öne çıkan örneklerdir. Crassus'un askerleri cesaretlendirmek amacıyla dönüş yolunun Armenia üzerinden olacağını ilan etmesi ise bu olumsuz atmosferi gidermeye yetmemiştir. Aksine, Dio'ya göre Crassus'un bu açıklamayı hemen ardından yüksek sesle *hiçbirimiz bu yoldan geri dönmeyeceğiz* şeklinde tamamlaması, askerler tarafından uğursuz bir işaret olarak algılanmış; ordudaki korku ve yılgınlığı daha da arttırmıştır. Bu durum, yaşanan olayın yalnızca köprüdeki fiziksel hasarla sınırlı kalmadığını, geri dönüş imkânının ortadan kalktığı düşüncesini besleyen bir psikolojik kırılmaya dönüştüğünü göstermektedir. Cassius Dio'nun anlatısı, köprü'nün tam olarak ne ölçüde zarar gördüğünü açık biçimde ortaya koymasa da olayın ordu üzerindeki sarsıcı etkisini belirgin biçimde yansıtmaktadır. Dio'nun olaydan yaklaşık üç yüzyıl sonra yazmış olması nedeniyle bazı ayrıntıların efsaneleşmiş olabileceği düşünülse de Kennedy, bu anlatıyı geçici nitelikte, fakat gerçek bir köprü hasarına dayandırmakta ve ordunun moralini doğrudan etkileyen bir gelişme olarak değerlendirmektedir. Bu çerçevede, Plutarkhos'un aktardığı üzere Cassius'un Dicle kıyısındaki Seleukeia yönünde ilerleme önerisi, ikmalin nehir yoluyla sürdürülebilmesi ve ordunun hareket güvenliğinin korunması bakımından daha anlamlı hale gelmektedir. Dolayısıyla Cassius'un tavsiyesi, yalnızca kısa vadeli bir önlem olmaktan öte, nehir hattına dayalı ilerleyişin ikmal ve güvenlik bakımından taşıdığı stratejik önemi ortaya koyan daha kapsamlı bir askerî değerlendirme niteliği taşımaktadır (Cass. Dio 40. 17. 3; 40. 18. 1-5; 40. 19. 1-3; Kennedy, 1998a, s. 142).

Plutarkhos ve Cassius Dio'nun detaylı anlatımlarının yanı sıra, Crassus'un Parth seferinde Zeugma'nın geçiş noktası olarak oynadığı rolü, doğrudan veya dolaylı biçimde aktaran diğer antik yazarlar, Florus ve Rufus Festus'tur. Florus, kısa fakat sembolik yönü son derece güçlü bir ayrıntıya dikkat çekmiştir. Buna göre *ordu Zeugma'dan geçtikten sonra, Fırat Nehri Roma sancaklarını yutarak girdaplı akıntılarıyla sürükleyip götürmüştür* (Flor. *epit.* 1. 46. 3). Bu anlatım, ilk bakışta fiziksel bir olay gibi görünse de Roma askerî kültüründe sancağa atfedilen sembolik önem göz önünde bulundurulduğunda açık bir metafizik göndermeye dönüşmektedir. Zira Roma ordusunda sancaklar yalnızca askerî birliklerin taktiksel düzenlenmesi ve hiyerarşik organizasyonu için değil, aynı zamanda devlet otoritesinin, tanrısal meşruiyetin, askerî disiplinin sürekliliğinin, ortak inanç ve moral ruhunun simgesi olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, sancağın nehir tarafından yutulması, yalnızca fiziksel bir kayıp değil, seferin daha başından itibaren ilahi düzlemde reddedildiğine dair bir işaret olarak okunmuştur. Florus'un bu ifadeyi, Crassus Roma'dan ayrılırken halk *tribunusu*, Metellus'un generalin üzerine lanetler yağdırmasıyla birlikte sunması, uğursuzluk temasını yalnızca doğa olaylarına değil, politik söyleme de bağlamaktadır. Böylece, Crassus'un şahsında askerî kararlar politik meşruiyet arasındaki bağın metaforik olarak koptuğu ima edilmiştir. Netice itibarıyla, Florus'un bu kısa ama yoğun anlatımı, Zeugma'nın yalnızca coğrafi değil, aynı zamanda kaderin döndüğü simgesel bir sınır noktası olarak antik bellekte yer ettiğini bir kez daha doğrular niteliktedir.

Festus, Crassus'un Fırat'ı Zeugma'da geçtiğini doğrulamakla kalmamış; aynı zamanda generalin, güvenilir bir rehber olan Mazzarus'un yönlendirmesiyle, haritasız ve denetimsiz bir şekilde bozkr

düzlüklerine doğru ilerlediğini belirtmiştir (Ruf. Fest. 17. 1). Bu bilgi, seferin başarısızlığının yalnızca savaş alanındaki çatışmalardan değil, aynı zamanda yönlendirme, istihbarat ve stratejik karar alma süreçlerindeki zafiyetlerden kaynaklandığını göstermesi açısından önemli bir ayrıntıdır. Festus'un bu kısa, ancak doğrudan anlatımı, Zeugma'yı bir geçiş güzergâhı olmaktan öteye taşıyarak Crassus'un yanlış karar alma sürecinin kritik başlangıç noktalarından biri olarak öne çıkarır. Diğer anlatıların aksine, burada odak nehir geçişi değil, geçiş sonrası yapılan yön tercihidir. Bu bakımdan Festus'un aktardığı bilgiler, Roma ordusunun kendi içindeki karar mekanizmalarının kırılma noktasına, dış etkilere açık yapısına ve özellikle liderlik düzeyindeki zaafıya dikkat çekmektedir. Bu çerçevede Festus'un anlatısı, Zeugma'yı hem coğrafi bir kavşak hem de taktiksel çöküşe giden karar zincirinin ilk halkası olarak konumlandırmaktadır.

Zeugma, Roma orduları açısından yalnızca Fırat Nehri üzerindeki bir geçiş noktası değil, aynı zamanda doğu seferlerinin planlamasında merkezi bir rol üstlenen, yerleşik ve güvenli bir askerî güzergâh konumundadır. Marcus Antonius'un ağır kayıplarla sonuçlanan Parth seferinde (MÖ 36) ordusunu Zeugma geçişi üzerinden Fırat'ın karşı yakasına sevk etmesi, kentin Roma askerî harekâtları için güvenli ve önceden tercih edilen bir başlangıç hattı olarak kullanıldığını göstermektedir. Strabon, seferin başarısızlığını coğrafi koşullara değil, Antonius'un Armenia Kralı Artavasdes'e güvenerek takip ettiği hatalı rota seçimine bağlamaktadır:

Antonius'un seferini zorlaştıran unsur, bölgenin coğrafi yapısı değil, kendisine rehberlik eden Armenialıların kralı Artavasdes'ti; zira Antonius, kendisine karşı komplo kurduğunu bildiği hâlde, bu kişiyi savaşın seyri konusunda hem danışmanı hem de karar yetkisini emanet ettiği kişi konumuna getirmek gibi telafisi güç bir gaflette bulunmuştu. Antonius, elbette onu cezalandırdı; ancak bu hem onun hem de Fırat üzerindeki Zeugma'dan Atropatene sınırlarına kadar olan yolu sekiz bin stadionluk- yani doğrudan güzergâhın iki katından fazla- bir mesafeye çıkarıp orduyu dağlık, yolsuz ve dolambaçlı bölgeler üzerinden yönlendiren diğer rehberin Romalılara karşı birçok ihaneti açıkça ortaya çıktıktan sonra gerçekleşmişti; artık çok geç kalınmıştı (Strab. 11. 13. 4; Kennedy, 1998a, s. 144).

Bu değerlendirme, Zeugma üzerinden izlenen güzergâhın rastlantısal değil, bilinçli ve stratejik bir tercih olduğunu; seferin başarısızlığının ise kentin coğrafi konumundan ziyade, Antonius'un komuta düzeyinde yaptığı hatalı stratejik tercihlerden kaynaklandığını ortaya koymaktadır.

Zeugma'nın stratejik öneminin yalnızca teorik düzeyle sınırlı kalmadığı, pratik askerî uygulamalarda da belirleyici bir rol oynadığı, MÖ 38 yılında General Ventidius Bassus tarafından yürütülen ve Frontinus'la Cassius Dio'nun anlatımlarında yer bulan askerî manevralarla açık biçimde ortaya konulmuştur. Parth prensi Pacorus'un Fırat'ı Zeugma'dan geçerek Suriye içlerine ilerlemeyi planlaması karşısında, Roma kuvvetlerinin henüz kışlaklarda dağınık hâlde bulunması ve bölgedeki kentlerin tam anlamıyla ele geçirilmemiş olması, Ventidius'u zaman kazanmaya zorlamıştır (Cass. Dio 49. 19. 1). Bu amaçla, Parth yanlısı bir prens olan Channaues'u güvenilir biri gibi gösterip danışman olarak kullanan Ventidius, onu Zeugma'daki geçidin Roma açısından elverişsiz, Parthlar içinse uygun bir nokta olduğuna inandırmış; bu yanlış bilginin Pacorus'a ulaşmasını sağlayarak düşmanı bilinçli şekilde yanlış yönlendirmiştir (Cass. Dio 49. 19. 3-4). Frontinus ise bu olayı, Kyrrhestike kökenli bir hain olan Pharnaues'un ihanetinden yararlanan Ventidius'un, düşmanı askerî bir aldatmacayla yanılttığı bir strateji örneği olarak aktarmıştır (Frontin. strat. 1. 1. 6). Gerçekte ise Zeugma, Fırat Nehri'nin burada dar ve derin bir yataкта akması, çevresinin yüksek tepelerle kuşatılmış olması, hazır bir köprünün bulunması ve Roma'nın doğu sınırındaki ana sınır yolu üzerinde, stratejik bir konumda yer alması sayesinde Roma ordusu açısından hem savunulabilir hem de denetlenebilir bir geçit noktası işlevi görmüştür (Kennedy, 1998a, s. 144). Ventidius'un kurguladığı bu strateji sonucunda Parthlar, engebeli ve savunmaya elverişli Zeugma geçidi yerine, daha düz ve açık araziden geçen, fakat uzunluğu ve lojistik güçlükleri nedeniyle yıpratıcı olan bir güzergâha yönelmek zorunda kalmış; Fırat kıyılarının birbirinden oldukça uzak olduğu bir noktadan geçiş yapabilmek için yaklaşık kırk gün boyunca köprü inşa etmek ve gerekli malzemeleri temin etmekle vakit kaybetmişlerdir. Bu gecikme, Roma'ya önemli bir askerî avantaj kazandırmış; Ventidius bu süreyi ordusunu toparlamak için kullanmış ve Parth prensi

Roma'nın Doğu Sınırında Siyasi, Askerî ve Diplomatik Bir Merkez Olarak Zeugma ve *Legio III/IV Scythica*

Pacorus'u Suriye'nin Kyrrhestike bölgesinde ağır bir yenilgiye uğratarak savaşta öldürülmesini sağlamıştır (Cass. Dio 49. 20. 1-3; Frontin. *strat.* 1. 1. 6). Bu olay, Zeugma'nın yalnızca coğrafi yapısı nedeniyle değil, aynı zamanda savaşın seyrini belirleyen bilinçli stratejik aldatma ve karar alma süreçlerinin uygulandığı bir askerî merkez olarak işlev gördüğünü göstermektedir. Böylece Zeugma, doğuyla batı arasındaki askerî hareketlilik ve lojistik hatların kesiştiği stratejik bir kavşak olarak öne çıkmış; Roma'nın sefer hazırlıkları ve sınıra yönelik askeri tahkimatı açısından vazgeçilmez bir işlev üstlenmiştir.

Erken İmparatorluk Dönemi'nde Zeugma'da gerçekleştirilen önemli askerî-diplomatik temaslardan biri, Roma'nın Parth İmparatorluğu'ndaki iç karışıklıkları, kendi doğu siyaseti doğrultusunda değerlendirme stratejisinin bir parçası olarak Suriye valisi Lucius Vitellius'la Roma'nın siyasi ve askerî desteğiyle Parth tahtına çıkarılması hedeflenen III. Tiridates arasında gerçekleşmiştir. MS 35-36 yıllarında gelişen bu süreçte Vitellius, Artabanus'un Armenia'daki konumunun sarsılması ve Parth aristokrasisi içindeki muhalefetin güçlenmesi üzerine III. Tiridates'i desteklemiş; lejyonları bir araya getirip Mezopotamya'ya saldıracağı yönünde bir söylenti yayarak Roma'yla savaş korkusunu etkili bir baskı aracına dönüştürmüş ve Artabanus'u geri adım atmaya zorlamıştır. Tacitus'un aktardığı bilgilere göre bu gelişmeler, Artabanus'un Armenia'dan çekilmesine ve Parth ileri gelenleri arasında Roma destekli bir taht değişikliği arayışının güçlenmesine yol açmıştır. Fırat kıyısındaki temas sırasında Vitellius, Tacitus'un ifadesiyle *Roma silahlarının gösterilmesini yeterli görmüş (ostentasse Romana arma satis ratus)*; Tiridates'e büyükbabası Phraates'le onu Roma'da yetiştiren Caesar'ın erdemlerini hatırlamasını, Parth ileri gelenlerine ise yeni krala bağlı kalmalarını, Roma'ya saygı göstermelerini ve kendi onurla sadakatlerini korumalarını öğütlemiştir. Bununla birlikte, Roma'nın desteğine rağmen, III. Tiridates'in iktidarı kalıcı olmamış; Roma himayesiyle öne çıkarılması, onun Parth aristokrasisi ve siyasal çevreleri nezdindeki meşruiyetini kırılganlaştırmış ve bu girişim, kısa sürede başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Tac. *ann.* 6.36-37; ayrıca bk. Tac. *ann.* 6.41-44; Ergeç, 2006a, s. 19; Elton, 2013, s. 376; Görkay, 2017, s. 152; Görkay, 2020c, s. 13).

Tacitus'un aktardığı olay örgüsü, söz konusu siyasî müdahalenin diplomatik yönlendirme ve askerî baskı düzeyinde kalmadığını; dinî-ritüel uygulamalar ve sembolik meşruiyet diliyle de desteklendiğini göstermektedir. Artabanus'un kaçı ve Parth ileri gelenlerinin yeni bir krala yönelmesi üzerine Vitellius, Tiridates'i ortaya çıkan fırsatı değerlendirmeye teşvik etmiş ve lejyonlar ile müttefik birliklerin seçkin kısmını Fırat kıyısına sevk etmiştir. Artabanus'un kaçı ve Parth ileri gelenlerinin yeni bir krala yönelmesi üzerine Vitellius, Tiridates'i ortaya çıkan fırsatı değerlendirmeye teşvik etmiş ve lejyonlarla müttefik birliklerin seçkin kuvvetlerini, Fırat kıyısına sevk etmiştir. Geçiş öncesinde nehir kıyısında kurbanlar sunulurken Vitellius'un, Tacitus'un ifadesiyle, *Roma usulüne göre suovetaurilia sunduğu (more Romano suovetaurilia daret)*; Tiridates'in ise *nehri yatıştırmak üzere bir at hazırlattığı (equum placando amni adornasset)* belirtilmiştir. Bu sırada çevrede yaşayanlar, Fırat'ın "herhangi bir yağmur etkisi olmaksızın" kendiliğinden ve olağanüstü biçimde yükseldiğini, beyaz köpüklerin ise *diadem biçiminde halkalar* oluşturduğunu bildirmiştir. Bu görüntü, başarılı bir geçişin işareti olarak yorumlanmıştır. Bazıları ise bu alameti daha ihtiyatlı değerlendirmiş; girişimin başlangıcının olumlu, fakat başarının kalıcı olmayacağını belirtmiştir. Çünkü onlara göre yeryüzü ve gökyüzünden gelen alametler daha güvenilir kabul edilirken, nehirler değişken yapıları gereği alameti gösterir göstermez sürükleyip götürmektedir. Ardından teknelerden oluşan bir köprü kurulmuş ve ordu Fırat'ın karşı kıyısına geçirilmiştir. Bu geçiş, kalıcı bir işgal girişiminden ziyade, Roma'nın Tiridates'e verdiği desteği ve Parth taht mücadelesindeki ağırlığını ortaya koyan askerî-diplomatik bir gösteri niteliğindedir⁷.

Bu olay, Roma'nın Parth iç siyasetine müdahalesinin yalnızca askerî bir girişim olmadığını; siyasî telkin, dinî ritüel ve sembolik işaretlerle desteklenen bir Roma otoritesi gösterisi niteliği taşıdığını göstermesi bakımından önemlidir. Vitellius'un Tiridates'e büyükbabası IV. Phraates'i ve onu Roma'da yetiştiren Caesar'ı hatırlatması, Roma'nın III. Tiridates'in krallık iddiasını yalnızca askerî destekle değil,

⁷ Vitellius'un Artabanus'a karşı izlediği askerî-diplomatik strateji, Tiridates'in desteklenmesi, Fırat kıyısındaki ritüeller, nehir alameti ve geçiş sahnesi için bk. (Tac. *ann.* 6.36-37).

Parth kraliyet soyuna mensubiyeti ve Roma himayesi üzerinden de temellendirmeye çalıştığını göstermektedir. Parth ileri gelenlerine yeni krala bağlı kalmaları, Roma'ya saygı göstermeleri ve kendi onurla sadakatlerini korumaları yönünde verilen öğütler ise bu girişimin, Parth aristokrasisinin desteği ve Roma'ya saygı beklentisi üzerine kurulduğunu ortaya koymaktadır. Tacitus, bu geçişin gerçekleştiği yeri açıkça Zeugma olarak adlandırmasa da Fırat kıyısındaki geçiş, teknelerden kurulan köprü ve Roma birliklerinin bölgedeki hareketi, olayın Zeugma bağlamında değerlendirilmesine imkân vermektedir. Kennedy de Tacitus'un bu anlatısını Zeugma'daki diplomatik temas için temel edebî tanıklık olarak ele almakta, teknelerden köprü kurulması ayrıntısının ise bölgede o sırada kalıcı bir köprünün bulunup bulunmadığı meselesini tartışmaya açtığını belirtmektedir. Ancak, bu tartışmanın ötesinde pasajın asıl önemi, Fırat geçişinin yalnızca askerî ve lojistik bir hareket olarak değil, ritüel ve sembolik anlamlar taşıyan bir eylem olarak sunulmasında yatmaktadır. Bu ayrıntılar, Roma'nın Parth taht mücadelesine müdahalesinde askerî caydırıcılığı ritüel uygulamalar, alamet yorumları ve meşruiyet vurgusuyla birlikte kullandığını göstermektedir (Tac. *ann.* 6.37; Kennedy, 1998a, s. 145).

Zeugma'da gerçekleşen, Roma'nın Parthlar üzerindeki etki stratejisinin bir parçası olarak diplomasi, güç temsili ve ideolojik hâkimiyet kurma hedeflerinin iç içe geçtiği bir başka yüksek düzeyli diplomatik temas, MS 37/38 yıllarında kayda geçmiştir; bu görüşme, Iosephus, Suetonius ve Cassius Dio gibi antik yazarların eserlerinde yer almış ve tarihsel bağlamı içinde tasvir edilmiştir. Söz konusu yazarların aktardığı bilgilere göre görüşmeler sırasında Zeugma, Roma ve Parthlar arasındaki diplomatik pazarlıkların yürütüldüğü başlıca temas mekânlarından biri hâline gelmiştir. Iosephus, Suriye Valisi Lucius Vitellius'la Parth Kralı II. Artabanus'un, Fırat Nehri üzerinde kurulan bir köprüde, her biri kendi muhafız birlikleriyle birlikte olmak üzere bir araya geldiklerini ve barış koşullarını müzakere ettiklerini aktarmıştır. Barış şartları üzerinde anlaşmaya varılmasının ardından, Galilee ve Perea *tetrarkhı* Herodes Antipas, geçidin ortasına gösterişli bir çadır kurdurarak taraflara bir ziyafet vermiştir (Ios. *ant. Iud.* 18. 4. 5). Suetonius, Parth kralı II. Artabanus'un Roma'ya yönelik tutumundaki dikkate değer değişimi şöyle aktarmıştır:

Daha önce Tiberius'a karşı açık bir düşmanlık sergileyen Artabanus, Caligula döneminde Roma ile dostane ilişkiler kurmak amacıyla doğu eyaletlerindeki Roma temsilcileriyle bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bu temasın ardından Fırat Nehri'ni geçerek, lejyon sancakları (aquilae) ve imparatorluk kültüne ait heykellerin önünde, Roma egemenliğini tanıyan sembolik bir hürmet gösterisinde bulunmuştur (Suet. Cal. 14).

Cassius Dio ise Artabanus'un Roma'yla ilişkilerini daha geniş bir siyasal çerçevede değerlendirmiştir. Dio'nun aktardığı bilgilere göre Artabanus, Armenia'ya yönelik saldırısının cezasız kalmasından cesaret alarak Suriye'ye karşı da bir harekât planlamış; Suriye Valisi Lucius Vitellius ise Artabanus Fırat'a yaklaştığı sırada ansızın karşısına çıkarak onu caydırmış ve görüşmeye katılmasını sağlamıştır. Bu görüşme sırasında Artabanus, Augustus ve Gaius'un tasvirlerinin önünde kurban sunmaya mecbur bırakılmış, oğullarının rehine olarak alınmasıyla Romalılar açısından avantajlı bir barış anlaşması yapılmıştır (Cass. Dio 59. 27. 2-3).

Iosephus, Suetonius ve Cassius Dio'nun anlatıları, MS 37/38 yılında gelişen olaylar zincirinin Zeugma'yı Roma-Parth ilişkilerinde diplomatik pazarlık, törensel üstünlük ve güç temsiline aynı sahnede birleştiği özel bir sınır mekânı hâline getirdiğini açık biçimde ortaya koymaktadır (Görkay, 2017, s. 152). Özellikle imparator tasvirleri önünde gerçekleştirilen sembolik hürmet ritüelleri, Roma lejyon sancaklarına yapılan saygı gösterileri, rehinenin teslimi ve tarafların doğrudan görüşmeleri, Zeugma'daki temasların yalnızca müzakere düzeyinde kalmadığını; Roma üstünlüğünün törensel biçimde ifade edildiği ritüel bir çerçeve içinde yürütüldüğünü göstermektedir. Kennedy'nin de belirttiği üzere, bu tür karşılaşmalar, yalnızca ikili diplomatik görüşmeler değil, aynı zamanda Roma'nın mekânsal düzlemde ideolojik üstünlüğünü sahnelediği sembolik performanslar olarak da okunmalıdır (Kennedy, 1998a, s. 146). Bu çerçevede, köprünün ortasında buluşma, imparator tasvirleri önünde kurban sunma ve bağlılık göstergesi niteliğindeki törensel jestler, Roma'nın sınır boylarında askerî caydırıcılığını diplomatik hâkimiyetle birleştiren bilinçli sahnelemeler olarak değerlendirilmelidir.

Roma'nın Doğu Sınırında Siyasi, Askerî ve Diplomatik Bir Merkez Olarak Zeugma ve *Legio IIII/IV Scythica*

Erken İmparatorluk Dönemi boyunca, Roma'yla Parthlar arasında doğu sınırında süregelen egemenlik mücadelesi ve Armenia üzerindeki nüfuz çatışması, bölgedeki diplomatik dengeleri hassaslaştırmıştır. Bu bağlamda Fırat üzerindeki benzersiz coğrafi konumuyla Zeugma, yalnızca askerî birliklerin geçiş güzergâhı ya da lojistik bir üs değil, aynı zamanda Roma'yla Parthlar arasındaki diplomatik temasların yürütüldüğü, sembolik temsil pratiklerinin yoğunlaştığı ve Roma'nın doğu siyasetinde meşruiyetin mekânsal düzeyde yapılandırıldığı seçkin bir sınır kenti olarak öne çıkmıştır.

Bu diplomatik ve sembolik konumun dikkat çekici örneklerinden biri, MS 70'te Kudüs'ün ele geçirilmesinin ardından, savaşın komutanı ve geleceğin imparatoru Titus'un Zeugma'ya yönelmesidir. Iosephus'un aktardığı bilgilere göre Titus, Antiokheia'ya ulaşmasına rağmen burada konaklamamış, doğrudan Zeugma'ya geçmiştir. Burada Parth Kralı I. Vologases'in elçilerini kabul etmiş; Yahudilere karşı kazandığı zaferin nişanesi olarak getirilen altın tacı teslim almış ve elçilere bir ziyafet verdikten sonra yeniden Antiokheia'ya dönmüştür (Ios. *bell. Iud.* 7.5.2; ayrıca bk. Debevoise, 1938, ss. 197-198). Vologases'in elçileri aracılığıyla Titus'a altın taç göndermesi, söz konusu zaferin yalnızca Roma iç siyasetinde Flavius iktidarının meşruiyetini güçlendiren bir başarı olarak kalmadığını, Parth sarayı nezdinde de diplomatik ve sembolik karşılık bulduğunu ortaya koymaktadır.

Titus'un Zeugma'da Vologases'in elçilerini kabul etmesi, Roma'yla Parthlar arasındaki ilişkinin yalnızca diplomatik nezaket düzeyinde kalmadığını; Roma'nın askerî başarısının doğu sınırında diplomatik ve sembolik bir karşılık bulduğunu da göstermektedir. Bu bakımdan Zeugma, Erken İmparatorluk Dönemi'nde Roma'nın askerî başarısıyla diplomatik prestijinin kesiştiği; zafer, bağlılık ve sınır ötesi tanınma mesajlarının görünür hâle geldiği seçkin merkezlerden biri olarak öne çıkmıştır (Ergeç, 2006a, s. 19; Görkay, 2017, s. 152; Görkay, 2020c, s. 13).

4. Kentin Lejyon Karargâhına İlişkin Bulgular, Tespitler ve Değerlendirmeler

Legio X Fretensis'le⁸ kentin kalıcı lejyonu *IV Scythica*'nın konuşlandırıldığı ve MS 1. yüzyılın ilk yarısından itibaren faal olduğu anlaşılan garnizonun, kent dışında bağımsız bir askerî alan olarak mı, yoksa kent dokusuyla bütünleşmiş bir yerleşke biçiminde mi planlandığı sorusu, antik kaynaklarla epigrafik ve arkeolojik verileri esas alan araştırmacılar arasında farklı görüşlere konu olmuştur. Zeugma antik kenti üzerine yaptığı kapsamlı ilk bilimsel çalışmasıyla tanınan Wagner ise herhangi bir arkeolojik bulguya dayanmaksızın, bütünüyle Tacitus ve Iosephus'un aktardığı bilgilerden hareketle, daha önce kışlık karargâhı (*hiberna*) Kyrrhos'ta bulunan (Tac. *ann.* 2. 57. 2; Dąbrowa, 2000, s. 318) *legio X Fretensis*'in MS 18 yılından, MS 66'daki Kudüs Kuşatması'na kadar Zeugma'da konuşlandırıldığını ileri sürmüştür (Tac. *ann.* 6. 37; Ios. *bell. Iud.* 7.1.3; Wagner, 1976, s. 286; krş. Speidel, 1998, ss. 166-167; Dąbrowa, 2000, ss. 318-319; Ergeç, 2006a, s. 19; Görkay, 2017, s. 153; Görkay, 2020c, s. 13). MS 64 yılında Romalı General Domitius Corbulo, Zeugma'daki askerî kampın altyapısını güçlendirmiştir. Bunu izleyen süreçte, yaklaşık iki yıl sonra (MS 66), *Legio X Fretensis*, Vespasianus ve Titus'un Yahudi seferlerine katılmak üzere Zeugma'dan ayrılmış ve bir daha kente geri dönmemiştir. *Legio X Fretensis*'in Zeugma'dan ayrılmasının ardından, Suriye'de konuşlu olan *Legio IV Scythica* kente sevk edilmiştir. Bu gelişmeyle birlikte, MS yaklaşık 66/67 yıllarından itibaren Fırat Nehri üzerindeki stratejik geçidin güvenliğinden sorumlu birlik *Legio IV Scythica* olmuştur. (Spuler, 1972, s. 252; Wagner, 1976, s. 286; Speidel, 1998, ss. 165-168; Hartmann ve Speidel, 2003, ss. 102-103; Ergeç, 2006a, s. 19; Hartmann ve Speidel, 2013, ss. 381-383; Görkay, 2017, s. 153; Mitford, 2018, s. 39, 96, dn. 31, 427; Görkay, 2020c, s. 13).

Legio IV Scythica'nın Zeugma'da kalıcı biçimde konuşlandırılması, kentte Roma idarî ve kültürel yapısının belirginleştiği bir dönüşüm sürecini beraberinde getirmiştir. Ancak, Roma idaresinin yerleşmeye başladığı bu evrede, Kommagene topraklarında yaşayan nüfusun bir bölümünün, geleneksel yönetim düzenini sürdürme yönündeki eğilimi, MS 1. yüzyılın ilk yarısında siyasal açıdan ikili bir görünümün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu çerçevede Zeugma, I. Antiokhos Theos'un çocukları ve torunları olan Kommagene kraliyet hanedanı üyeleri tarafından, Roma'nın

⁸ Bu lejyona ilişkin ayrıntılı bilgi için bk. (Dąbrowa, 1993; Dąbrowa, 2000, ss. 317-325; Weksler-Bdolah, 2021, ss. 300-331).

himayesi altında bir süre daha yönetilmiştir. Söz konusu sürecin ardından patlak veren *bellum Commagenicum*⁹ sırasında kısa süreli bir gerginlik yaşanmış; nihayetinde Kommagene kraliyet ailesinin idarî etkisi tamamen ortadan kaldırılarak imparator Vespasianus'un MS 72 yılında gerçekleştirdiği eyalet düzenlemesi kapsamında Kommagene ve buna bağlı olarak Zeugma, Roma'nın Syria eyaletine dâhil edilmiştir.

MS 1. yüzyılın sonlarından MS 2. yüzyılın sonlarına uzanan dönemde, Roma dünyasında geliştirilen yapı teknikleri ve mühendislik uygulamaları Zeugma'da da kullanılmıştır. Bu teknik aktarım, kent in mekânsal örgütlenmesini doğrudan etkilemiş; Hellenistik yerleşimin sınırları aşamalı biçimde genişleyerek Roma dönemine özgü bir kentsel formun ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Söz konusu dönüşüm sürecinde inşaa faaliyetlerinin yoğunlaştığı, yeni yapı programlarının ve kamusal düzenlemelerin belirgin biçimde arttığı görülmektedir. Bu bağlamda kent, özellikle güneybatı ve doğu yönlerinde gelişmiş; Roma dönemine tarihlenen yerleşim alanları, Hellenistik sur hattının dışına taşarak yeni bir kentsel çeper oluşturmuştur. *Legio IV Scythica*'yla ilişkilendirilen Roma askerî-idarî merkezinin ise günümüzde At Meydanı olarak adlandırılan Belkıs Tepe'nin batısında şekillendiği anlaşılmaktadır. Son yıllarda gerçekleştirilen yüzey araştırmalarıyla jeofizik çalışmalar, bu alanın klasik Roma lejyon kamplarının şematik düzeninden farklı olarak kent dokusuyla bütünleştiğini ve askerî nitelik taşıyan bir koloni yerleşimi biçiminde tasarlandığını ortaya koymuştur (Görkay, 2017, s. 147, s. 164; Görkay, 2020c, s. 14).

Zeugma'da Roma lejyonlarının varlığının arkeolojik veriler ışığında ele alınması, 1970'li yılların başında kentte yüzey araştırmaları yürüten Alman arkeolog ve Eskiçağ tarihçisi Jörg Wagner'in çalışmalarıyla gündeme gelmiştir. Bu ilk aşamayı, 1990-2006 yılları arasında kentte farklı dönemlerde araştırmalar gerçekleştiren Algaze, Kennedy, Hartmann, Speidel ve Drahor'un yüzey incelemeleri, kazı faaliyetleri ve jeofizik çalışmaları izlemiştir¹⁰. Wagner, *Legio IV Scythica*'nın konuşlandığı alan olarak, Belkıs Tepe'nin batısındaki geniş düzlüğü önermiş; bu görüşünü, söz konusu alandan ele geçen damgalı çatı kiremitleriyle Latince yazıtlarla temellendirmiştir. Buna karşılık Hartmann ve Speidel, 1997-2001 yılları arasında Belkıs Tepe'nin doğusunda, Fırat Nehri'ne yakın bir kesimde yürüttükleri kazı ve jeofizik çalışmalardan elde edilen veriler doğrultusunda, MS 49 yılında, imparator Claudius'la bir Parth prensinin güvenliğini sağlamak üzere belirli bir zaman dilimi için askerî amaçlara tahsis edilen Roma askerî kampının bu bölgede yer aldığını ileri sürmüşlerdir; lejyonun kalıcı kamp alanının ise kentin *territoriumu* içinde, büyük olasılıkla Belkıs Tepe'nin güneyinde yer alan Dutlu Köyü çevresinde aranması gerektiğini savunmuşlardır. Ancak 2002-2006 yılları arasında Hartmann, Speidel ve Drahor, önceki yaklaşımlarını gözden geçirerek araştırmalarını yeniden At Meydanı'na yoğunlaştırmışlardır. Bu alanda gerçekleştirilen gradiometre ölçümleri, yüzey araştırmaları ve test sondajlarından elde edilen sonuçlar, Wagner'in daha önce ileri sürdüğü lokalizasyon önerisini destekler nitelikte bulgular sunmuştur (Wagner, 1976, ss. 132-146; Algaze vd., 1994, s. 20; Kennedy, 1998c, ss. 239-241; Speidel, 1998, ss. 163-204; Hartmann ve Speidel, 2002, ss. 259-268; Hartmann ve Speidel, 2003, ss. 100-126; Hartmann ve Speidel, 2013, ss. 381-392; Speidel, 2012, ss. 603-619; Görkay, 2017, ss. 153-154).

Hartmann, Speidel ve Drahor'un At Meydanı'nda yürüttükleri çalışmalar kapsamında, askerî kamp düzeniyle uyumlu, dikdörtgen planlı bir anomali tespit edilmiştir. Yaklaşık bir hektarlık alan içinde belirlenen ve ortalama 100 × 80 m ölçülerine sahip bu yapı topluluğu, Hartmann ve Speidel'in 2003 yılında yayımladıkları ön değerlendirme çalışmasında, test sondajlarında ortaya çıkarılan ve yapıya ait olduğu düşünülen duvar kalıntılarının özellikleri esas alınarak bir lejyon kalesi olarak değerlendirilmiştir. Bununla birlikte araştırmacılar, söz konusu mimari bütünün kapladığı alanın ve ölçeğinin, *Legio IV Scythica*'ya ait daimî bir kale için yetersiz olduğu hususuna da özellikle dikkat çekmişlerdir. Aynı sondajlarda, kamusal kullanıma yönelik bir *latrina* (umumi tuvalet) ile bir hamam

⁹ Bu savaşa ilişkin ayrıntılı bilgi için bk. (Ioseph. *bell. Iud.* 7. 7. 1-3; Dąbrowa, 1994, ss. 19-27).

¹⁰ Kentin araştırma tarihçesi için bk. (Wagner, 1976, ss. 25-38, ss. 85-89; Ergeç, 2006b, ss. 81-90; Aylward, 2013, ss. 1-8; Ergeç vd., 2018; Görkay, 2020a, s. 16).

Roma'nın Doğu Sınırında Siyasi, Askerî ve Diplomatik Bir Merkez Olarak Zeugma ve *Legio IIII/IV Scythica*

yapısına ait mimari unsurların varlığı da saptanmıştır. At Meydanı çevresinde gerçekleştirilen yüzey araştırmaları ve test sondajları sırasında, üzerinde lejyon damgaları bulunan çok sayıda çatı kiremidiyle birlikte Latince yazıtlar, silah ve askerî teçhizat parçaları ele geçirilmiştir. Batı eyaletlerinde yaygın biçimde görülen uygulamalara paralel olarak mermer plakalar üzerine kazınmış bu Latince kamu yazıtlarının önemli bir bölümünün, yapı inşa yazıtlarıyla imparatorlara ait heykel kaideleri için hazırlanmış ithaf yazıtlarından oluştuğu anlaşılmaktadır (Hartmann ve Speidel, 2003, ss. 107-109, Fig. 6-7; Hartmann ve Speidel, 2013, s. 383, Fig. 3-4, 285-288, 385-390; Wagner, 2003/2004, s. 149; Görkay, 2017, s. 154). Bu verilerin bütüncül değerlendirilmesi, At Meydanı olarak adlandırılan alanın, Roma eyalet idaresiyle ilişkili, Latince kullanımının öne çıktığı ve askerî-idarî çevrelerle temas hâlindeki bir nüfusu barındıran kentsel bir yerleşim alanı olarak işlev görmüş olabileceğini düşündürmektedir (Hartmann ve Speidel, 2013, ss. 385-386; Görkay, 2017, s. 154). Görkay'ın değerlendirmesine göre, *Hartmann ve Speidel'in yüzey araştırmaları, jeofizik incelemeleri ve arkeolojik kazılardan elde edilen veriler her zaman birbiriyle tam örtüşmese de PHI (Packard Humanities Institute) desteğiyle yayımlanan 2003 ve 2013 tarihli çalışmaların da ortaya koyduğu üzere, Legio IV Scythica'ya ait garnizonun kentin yerleşim alanı dışında bulunduğu görüşü araştırmacılar arasında yaygın kabul görmektedir. (Görkay, 2017, s. 154; krş. Hartmann ve Speidel, 2003, ss. 109-111, Fig 11; Hartmann ve Speidel, 2013, s. 390).*

Zeugma'daki lejyon varlığına ve askerî kültürün izlerine işaret eden arkeolojik bulguların yoğunlaştığı At Meydanı ve yakın çevresinde, 2008-2014 yılları arasında Görkay başkanlığındaki ekip tarafından jeofizik incelemeler ve arkeolojik yüzey araştırmaları yürütülmüştür¹¹. Bu çalışmalar, batıda Bahçedere, doğuda Belkis Tepe ve güneyde Belkis Tepe'den batıya doğru uzanan sırt yükseltisiyle sınırlanan, görece düz bir topoğrafyaya sahip alanın Roma İmparatorluk Dönemi'nde surlarla çevrili bir yerleşim alanı olarak düzenlendiğini ortaya koymuştur. Alandan ele geçen ve önemli bir bölümü At Meydanı ve çevresinde yoğunlaşan lejyon damgalı çatı kiremitleri, Pannonia başta olmak üzere Moesia ve Tuna hattından sevk edilen lejyonların, *vexillatio* ve *auxilia* birliklerinin -özellikle Pannonia kökenli *cohors milliaria Maurorum*'un- MS 1. yüzyıldan MS 3. yüzyıla kadar Zeugma'da konuşlandırıldığını göstermektedir (Görkay, 2017, s. 164)¹². Söz konusu veriler, kentteki askerî varlığın yalnızca barınma işleviyle sınırlı kalmadığını, geniş ölçekli imar faaliyetlerini yürütebilecek bir organizasyon yapısına da sahip olduğunu düşündürmektedir. Daha önce de vurgulandığı üzere Zeugma, Erken İmparatorluk Dönemi boyunca askerî ve diplomatik temasların gerçekleştirildiği önemli merkezlerden biri olmuştur. Bu görüşmelerin önemli bir bölümünün, MS 1. yüzyılda, *legio IV Scythica*'nın kente kalıcı biçimde yerleşmesinden önce gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Görkay'ın değerlendirmesine göre, antik kaynaklarda yer alan bilgilere karşın, arkeolojik açıdan kentteki varlığı henüz doğrulanamayan *legio X Fretensis*'in At Meydanı'nda konuşlandığını ileri sürmek şu aşamada mümkün görünmemektedir. Buna karşılık mevcut arkeolojik veriler, MS 66/67 yıllarında Zeugma'ya daimî olarak yerleşen *legio IV Scythica*'nın, Hellenistik surların dışında kalan bu alanda başlangıçta konvansiyonel bir lejyon yerleşkesi oluşturduğunu; daha sonra güney yönünde genişlemeye elverişli bu sahada, kente sevk edilen askerî birliklerin de katkısıyla söz konusu yerleşimi kale görünümünün ötesine taşıyarak Roma kolonisi niteliği taşıyan askerî bir kentsel yapıya dönüştürmüş olabileceğini düşündürmektedir. MS 165 yılında, büyük ölçüde Zeugma'dan sevk edilen *Legio IV Scythica* askerleri tarafından inşa edilen Dura-Europos'taki askerî yerleşkenin statüsünün kentten ele geçen bir papirüste *colonia* olarak tanımlanması¹³, söz konusu değerlendirmeye uyumlu bir tablo ortaya koymaktadır (Görkay, 2017, s. 154). Zeugma'da yürütülen kazılarda ele geçen seramik, kandil ve sikke buluntularının Dura-Europos'tan ele geçenlerle gösterdiği yakın benzerlikler, her iki yerleşimde de lejyonların ve askerî

¹¹ Bu çalışmalara ilişkin ayrıntılı bilgi için bk. (Görkay, 2017, ss. 157-166, 174-178, Res. 1-7).

¹² Söz konusu lejyonlarla bunlara bağlı *vexillatio* ve *auxilia* birliklerine ilişkin epigrafik buluntular ve lejyon damgalı çatı kiremitleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (Wagner, 1976, ss. 132-143; Hartmann ve Speidel, 2013, ss. 385-390).

¹³ Κολωνεία Εὐρώπη[αίων Σελεύκου] Νεικάτορος (MS 254). Bk. (Welles vd., 1959, ss. 167-170 = P.Dura 32).

birliklerin gündelik kullanımına yönelik maddi kültürün benzer özellikler taşıdığını göstermektedir (Aylward, 2013, ss. 24-25; Görkay, 2017, s. 164).

Görkay'a göre, Zeugma'daki kentsel askerî yerleşke, Hellenistik Dönem'e ait Seleukeia kentinin Belkis Tepe'den Karatepe'ye uzanan sur hattının dışında, özellikle batı ve güneybatı yönünde gelişmiştir. Jeofizik çalışmalarda tespit edilen ve Apamea'daki kuleyle perde duvar sistemlerini andıran bazı anomaliler, henüz kazılarla doğrulanmamış olmakla birlikte, aynı alanda gözlenen diğer doğrusal ve duvar benzeri anomaliler, Roma Dönemi'ne ait kentsel askerî yerleşimin Belkis Tepe'yle Karatepe arasında uzanan yaklaşık bir hat boyunca Hellenistik kent sınırlarından ayrıştığını ortaya koymaktadır. Özellikle bu yeni yerleşim alanını çevreleyen savunma sistemlerinin, büyük ölçüde *legio IV Scythica*'nın askerleri tarafından inşa edilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. At Meydanı'ndaki lejyon yerleşkesinde gerçekleştirilen test sondajlarında, saldırı ya da tahribata işaret eden yangın tabakalarına rastlanmamış olması, çevresinin güçlü tahkimatlarla korunduğu anlaşılan bu askerî yerleşimin MS 252/253 yıllarındaki Sasani saldırıları sırasında ciddi bir yıkıma uğramadığını düşündürmektedir. Bu durum, Sasani kuşatması sırasında kent nüfusunun önemli bir bölümünün, kent merkezini terk ederek savunma kapasitesi daha yüksek olan bu askerî yerleşke alanına yönelmiş olabileceğini akla getirmektedir (Görkay, 2017, s. 165; Görkay, 2020b, s. 103).

5. *Legio IIII Scythica*'nın Zeugma ve Sınır Hattındaki Askerî, İdarî ve İnşa Faaliyetleri

MS 56/57 yıllarında Moesia'dan¹⁴ doğuya sevk edilen (Wagner, 1977, s. 517; Speidel, 1998, ss. 165-166; Yarlığaş, 2017, ss. 142-143) ve MS 66/67 yılından itibaren Zeugma'da konuşlandırılan *Legio IV Scythica*, kentte bulunduğu süre içinde, özellikle MS 2. ve 3. yüzyıllarda, doğuda yürütülen askerî operasyonlarda ve bölgedeki imar ve inşa faaliyetlerinde Roma'nın başlıca askerî gücü olarak belirleyici bir rol üstlenmiştir.

Lejyonun doğuya intikal süreci, *XV Apollinaris* örneğinde olduğu gibi, Domitius Corbulo'nun Armenia'ya yönelik askerî harekâtı öncesinde yürüttüğü hazırlıklar çerçevesinde başlamıştır. Tacitus, MS 58 yılında Germania'da konuşlu bir lejyonun, ona bağlı *auxilia*, *cohortes* ve *alae* birlikleriyle birlikte Domitius Corbulo'nun Suriye'deki askerî kuvvetlerini takviye etmek üzere doğuya sevk edildiğini aktarmıştır (Tac. *ann.* 13. 35; Yarlığaş, 2017, ss. 142-143; krş. Speidel, 1998, ss. 165-166; Kaya, 2015, ss. 101-102). Bununla birlikte, Tacitus'un kullandığı *Germania* ifadesi, modern literatürde çoğunlukla terminolojik bir karışıklık olarak ele alınmakta; söz konusu birliğin, ilerleyen yıllarda Suriye eyaletinin kuzey kesiminde -bugün Anadolu sınırları içinde kalan bölgede- konuşlandırılacak olan *Legio IV Scythica*'yla özdeş olduğu kabul edilmektedir (Ritterling, 1925, s. 1559; Wagner, 1977, s. 517; Speidel, 1998, s. 166; Millar, 1993, s. 67; Yarlığaş, 2017, s. 143). *Germania* adının Germania eyaletine değil, Thrakia'da yer alan aynı adlı bir yerleşime atıfta bulunduğu yönünde bazı yorumlar ileri sürülmüş olsa da bu görüş, bilimsel yazında kabul görmemiştir (Ritterling, 1925, ss. 1558-1559; Yarlığaş, 2017, s. 143, dn. 181). Speidel'e göre lejyonun MS 56/57 yıllarında doğuda konuşlu birlikleri takviye etmek amacıyla Suriye'ye nakledilmesi, Parth tehdidine karşı alınmış acil ve stratejik bir tedbir olarak görülmelidir. Nitekim aynı dönemde, Suriye'de yeterli sayıda tecrübeli askerinin hazır bulundurulabilmesi amacıyla terhislerin ertelendiği bilinmektedir (Speidel, 1998, ss. 165-166, 196, no. 70; Yarlığaş, 2017, s. 143, dn. 182). Buna karşılık mevcut veriler, *Legio IV Scythica*'nın Corbulo'nun MS 58-60 yılları arasında Armenia'da yürüttüğü seferlere doğrudan katılmadığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla birliğin, Suriye valisi Umnius Quadratus'un komutası altındaki lejyonlar arasında yer alarak bölgede stratejik bir ihtiyat gücü olarak hazır bulundurulduğu anlaşılmaktadır (Ritterling, 1925, s. 166; Yarlığaş, 2017, s. 143; krş. Tac. *ann.* 13. 38).

¹⁴ *Legio IV Scythica*'nın Suriye'ye sevkinden önce Moesia'da bulunmuş olabileceğine dair görüşler için bk. (Tac. *ann.* 4. 5; *CIL* III 1698; Ritterling, 1925, s. 1557; Speidel, 1998, s. 163, s. 165; Parker, 1992, s. 119, 135; Keppie, 1998, ss. 166, 178; Kaya, 2015, s. 101; Yarlığaş, 2017, ss. 140-142).

Roma'nın Doğu Sınırında Siyasi, Askerî ve Diplomatik Bir Merkez Olarak Zeugma ve *Legio IIII/IV Scythica*

Armenia meselesinin çözüme kavuşturulmasının ardından, Iudaea'da patlak veren isyan nedeniyle Suriye'nin kuzeyinde konuşlu lejyonlar, eyaletteki diğer birliklerle birlikte, isyanın bastırılması amacıyla bölgeye sevk edilen kuvvetler arasında yer almıştır. Nero tarafından bu görevin Vespasianus'a verilmesi üzerine, Vespasianus'la oğlu Titus'un komutasındaki orduya *IV Scythica* yaklaşık bin kişilik bir *vexillatio* göndermiştir. Ayrıca *IV Scythica*, Suriye Valisi Cestius Gallus'un ağır bir yenilgiyle sonuçlanan Kudüs harekâtına da yaklaşık iki bin kişilik bir müfrezeyle katılmıştır; Iosephus'un verdiği sayısal veriler, bu kuvvetin *XII Fulminata*'nın tamamına ek olarak diğer lejyonlardan seçilen askerler arasında yer aldığını göstermektedir (Ioseph. *bell. Iud.* 2. 18. 9; 2. 19. 4-9; M'Elderry, 1909, s. 48; Ritterling, 1925, s. 1560; Wagner, 1977, s. 518; Isaac, 1990, s. 38; Speidel, 1998, s. 166; Millar, 1993, s. 71; Pollard ve Berry, 2012, s. 139; Kaya, 2015, s. 102; Yarlığaş, 2017, ss. 143-144).

Legio IV Scythica'nın, Nero döneminin sonlarında başlayan ve Vespasianus'un bastırmakla görevlendirildiği Iudaea İsyanı'nın ileri safhalarında, komuta Vespasianus'un oğlu ve ileride halefi olacak Titus'a geçtikten sonra, harekâta fiilen destek verdiği düşünülmektedir. MS 70'te Kudüs'e yönelik nihai harekât sırasında Titus'un ordusunda, daha önce Vespasianus'un emrinde savaşmış üç lejyonun yanı sıra *XII Fulminata* da yer almıştır. Mucianus'la birlikte İtalya'ya sevk edilen askerler nedeniyle doğu ordusunda ortaya çıkan boşluk, Mısır'da konuşlu *III Cyrenaica* ve *XXII Deiotariana* lejyonlarından gönderilen biner kişilik *vexillatio* müfrezeleriyle karşılanmış, buna ek olarak Fırat hattında görev yapan birliklerden seçilen üç bin kişilik bir kuvvet de Titus'un ordusuna katılmıştır. Fırat hattından getirilen söz konusu kuvvet, özellikle Zeugma'da konuşlandırılan *IV Scythica*'nın Iudaea harekâtının son safhasına dolaylı fakat fiilî bir katkı sunduğunu göstermektedir (Ios. *bell. Iud.* 5. 1. 6; Ritterling, 1925, s. 1560; Speidel, 1998, s. 169; Yarlığaş, 2017, s. 150).

Bu dönemde Fırat geçişini kontrol edebilecek yegâne lejyonun *Legio IV Scythica* olduğu anlaşılmaktadır. Zira Corbulo'nun seferlerinde görev alan *Legio XV Apollinaris*, bu süreçte Alexandria'ya sevk edilmiş, burada bir süre bekletildikten sonra Iudaea İsyanı'na müdahale etmek üzere Vespasianus'un emrine verilmiştir. Benzer şekilde, *Legio V Macedonica* da Armenia'daki askerî operasyonlar çerçevesinde batıdan doğuya nakledilmiş, seferlerin sona ermesinin ardından Iudaea'daki isyanı bastırmak üzere Vespasianus'un komutasına tahsis edilmiştir. *Legio X Fretensis* ise, Corbulo'nun Armenia seferlerinde yer aldıktan sonra Iudaea İsyanı'nın bastırılmasında görev alan lejyonlardan biri olmuştur. Iosephus, *Legio X Fretensis*'in Corbulo'nun seferleri sırasında Fırat hattında, büyük olasılıkla Zeugma'da konuşlandırıldığını aktarmıştır (Ios. *bell. Iud.* 7. 1. 3; Yarlığaş, 2017, s. 150). Ancak, bu lejyon Vespasianus'un, Iudaea İsyanı'nı bastırmakla görevlendirilmesinden sonra, tüm mevcuduyla onun emri altında faaliyet göstermiştir. Bu nedenle, Parth tehlikesine açık olan stratejik Fırat geçişinin savunmasız bırakılmaması gerekliliğinden hareketle, bu hattın MS 1. yüzyılın sonlarında batıdan bölgeye sevk edilen *Legio IV Scythica* tarafından korunduğu düşünülmektedir (Keppie, 1986, s. 423; Dąbrowa, 1993, s. 12; Millar, 1993, s. 417; Speidel, 1998, ss. 163-204; Yarlığaş, 2017, ss. 150-151). Yukarıda anılan üç lejyon, Vespasianus'un olağanüstü yetkilerle doğuya gönderilmesinin ardından, tüm kuvvetleriyle onun komutası altında savaşmıştır. Vespasianus'un imparator ilan edilmesinden ve Iudaea İsyanı'nı bastırma görevinin Titus'a devredilmesinden sonra, yukarıda anılan takviye birlikler de bu orduya dâhil edilmiştir. Üç bin kişilik bir kuvvetin yaklaşık bir lejyonun yarı mevcuduna tekabül etmesi, Fırat bölgesinden sevk edilen bu birliğin muhtemelen yarım lejyonluk bir kontenjan niteliği taşıdığını düşündürmektedir. Her ne kadar adı açık biçimde geçmese de Iosephus'un aktardığı bilgiler ışığında, *Legio IV Scythica*'nın da Titus'un komutası altındaki birlikler arasında en azından kısmen yer aldığı anlaşılmaktadır (Ios. *bell. Iud.* 3. 4. 2; Yarlığaş, 2017, s. 151). Zira MS 70 yılının ilk aylarında, yani Iosephus'un sözünü ettiği dönemde, Suriye eyaletinde konuşlanmış tek lejyon büyük olasılıkla *Legio IV Scythica*'ydı (Ritterling, 1925, s. 1560; Speidel, 1998, s. 169; Yarlığaş, 2017, s. 151).

MS 1 Temmuz 69 tarihinde Vespasianus, Mısır lejyonlarına bağlılık yemini ettiren Mısır valisi (*praefectus Aegypti*) Tiberius Iulius Alexander tarafından İskenderiye'de imparator olarak tanınmıştır. Kısa bir süre sonra, Iudaea'da konuşlanmış birliklerin yanı sıra, aralarında *Legio IV Scythica*, VI

Ferrata, *XII Fulminata* ve çeşitli *auxilia* birliklerinin de bulunduğu Suriye'deki Roma ordusu, aynı doğrultuda hareket ederek Vespasianus'u imparator olarak kabul etmiştir. Vespasianus'un Mısır'a yönelmesinin ardından, Iudaea'daki askerî faaliyetlerin yürütülmesi, oğlu Titus'a bırakılmış; Suriye valisi Licinius Mucianus ise *VI Ferrata* lejyonu ile doğu eyaletlerinden ayrılan yaklaşık on üç bin kişilik bir kuvvetin başında İtalya'ya ilerlemiştir. Bu süreçte *Legio IV Scythica*, Vespasianus'un imparatorluk iddiasını destekleyen doğu lejyonları arasında yer almış ve muhtemelen Suriye valisi Licinius Mucianus'un Batı'ya yönelen kuvvetleri içinde, yaklaşık bin ila iki bin askerlik bir unsurla temsil edilmiştir (Tac. *hist.* 2. 79-81; Saxer, 1967, s. 19; Keppie, 1986, s. 421; Speidel, 1998, s. 169; Yarlığaş, 2017, s. 150).

Legio IV Scythica, konuşlandığı coğrafi konumun sağladığı imkânlar sayesinde, hem eyalet sınırlarının ötesinde, özellikle Armenia ve çevresine uzanan askerî harekât alanlarında hem de Suriye'nin güney kesiminde yer alan Dura-Europos ve Lejja gibi merkezlerde yürütülen faaliyetlerde görevlendirilebilmekteydi. Lejyonun üstlendiği bu görevler, yalnızca askerî operasyonlarla sınırlı kalmamış; aynı zamanda, altyapı ve kamuya yönelik inşa çalışmalarını da içermiştir. Bu kapsamda, lejyonun katkı sunduğu projelerden biri, Seleukeia Pieria limanı yakınında inşa edilen ve kendisine tahsis edilen bölümde yürütülen geniş ölçekli bir kanal çalışmasıdır. Antiokheia hipodromu civarında ele geçen ve MS 75 yılına tarihlenen bir mil taşı, Asi ve Karasu nehirlerini birbirine bağlayarak kentin denizle olan bağlantısını güçlendirmeyi amaçlayan, muhtemelen yaklaşık üç mil uzunluğundaki bir kanalın, farklı askerî birliklerin katılımıyla inşa edildiğini belgelemektedir. Tanınmış komutan, senatör ve ileride imparator olacak Traianus'un babası M. Ulpius Traianus'un *legatus* olarak sorumluluğunda yürütülen bu çalışmaların, büyük olasılıkla Vespasianus döneminde askerî ikmal ve ulaşım hatlarının geliştirilmesine yönelik daha geniş çaplı bir programın parçasını oluşturduğu anlaşılmaktadır (AE 1983, 927; van Berchem, 1985, ss. 70-71, ss. 85-87; Keppie, 1986, s. 421; Millar, 1993, ss. 86-88; Kissel, 1995, ss. 72-74; Speidel, 1998, s. 169; Roth, 1999, ss. 173-174; Yarlığaş, 2017, ss. 151-152)¹⁵. Bunun yanı sıra, Vespasianus döneminin erken safhalarında, *Legio IV Scythica* askerlerinden oluşan bir başka müfrezenin, *centurio* Caesius Priscus'un komutasında, Seleukeia Pieria'da Coryphaeus Dağı eteklerinde, kentin liman alanında alüvyon birikimine neden olan bir nehir kolunun yatağını değiştirmeye yönelik kanal ve tünel hatlarının inşasında görev aldığı, epigrafik belgelerin sunduğu veriler ışığında açık biçimde izlenebilmektedir (IGRR III, 1005 = IGLS III 1137; van Berchem, 1985, ss. 56-57; Millar, 1993, s. 87-88; Speidel, 1998, s. 169, ss. 183-184, no. 28; Yarlığaş, 2017, s. 152).

Lejyon, Suriye eyaletinde yalnızca askerî yapılarla sınırlı kalmayan, aynı zamanda sivil altyapıyı da kapsayan geniş ölçekli inşa faaliyetlerinde yer almıştır. Bu çerçevede, Zeugma ve yakın çevresinde yol, köprü, kanal, kule, kale ve karakol gibi yapıların inşası ile bakım ve onarım çalışmalarında lejyonun farklı müfrezelerinin görev aldığı anlaşılmaktadır. Söz konusu faaliyetler için gerekli yapı taşlarının temini ise büyük ölçüde *Scythica*'ya bağlı *vexillatiolar* aracılığıyla sağlanmıştır. Arulis/Ehneş taş ocağı hem kentin hem de lejyonun ihtiyaç duyduğu yapı taşlarının temin edildiği başlıca üretim alanlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Zeugma'nın yaklaşık 12 km kuzeyinde, günümüzde Gaziantep'in Nizip ilçesine bağlı Gümüştün (Ehneş) Köyü yakınlarında bulunan bu taş ocağı, yaklaşık 200 m uzunluğa ve 20 m derinliğe sahiptir. Mevcut veriler, söz konusu ocağın MS 2. yüzyıldan 3. yüzyılın ilk çeyreğine kadar *IV Scythica*'ya bağlı *vexillatiolar* tarafından işletilmiş olabileceğine işaret etmektedir (Wagner, 1977, s. 519; Speidel, 1998, s. 167; Albustanlıoğlu, 2015, ss. 138-139; Yarlığaş, 2017, ss. 145-146). Ocağın duvarlarında tespit edilen çok sayıda yazıt,

¹⁵ Antoninus Pius Dönemi'nde, *XVI Flavia Firma* lejyonuna bağlı bir *vexillatio*, muhtemelen MS 147-150 yılları arasında, *IV Scythica* lejyonundan bir *vexillatio*yla birlikte, Suriye valisi Sulpicius Iulianus'un komutasında, Seleukeia Pieria (Çevlik/Samandağ) Limanı çevresinde, inşasına Vespasianus Dönemi'nde başlanan ve Titus Dönemi'nde devam edilen bir kanal üzerinde yürütülen çalışmalarda görev almıştır. Adı geçen lejyonlara bağlı birliklere verilen görev, büyük olasılıkla kanalın yıllar içinde biriken kum ve molozlardan temizlenmesine yöneliktir. Seleukeia Pieria'da bulunan ve kaya yüzeyine kazınan, İmparator Antoninus Pius'a adanan söz konusu yazıt için bk. (AE 1903, 252 = ILS 9115 = IGLS III 1135. Ayrıca bk. Wagner, 1976, s.143; van Berchem, 1985, s. 59; Speidel, 1998, s. 169; Mitford, 2018, s. 437, dn. 30; Kaya, 2024, s. 175, dn. 592; krs. Ritterling, 1925, s. 1765).

Roma'nın Doğu Sınırında Siyasi, Askerî ve Diplomatik Bir Merkez Olarak Zeugma ve *Legio IIII/IV Scythica*

taş çıkarma ve işleme faaliyetlerinin *signifer*, *tubicen* ve *centurioların* gözetimi altında yürütüldüğünü ortaya koymaktadır¹⁶. Uzun süre boyunca, bu alanda *IV Scythica* dışında başka bir Roma lejyonunun varlığına ilişkin kesin bir veri bulunmadığı kabul edilmiştir. Ancak, 2014 yılı Zeugma kazı ve araştırmaları kapsamında Arulis/Ehneş'te gerçekleştirilen yüzey incelemeleri sırasında tespit edilen iki yazıt, bu değerlendirmeyi yeniden ele almayı gerekli kılmıştır. Birinci yazıtta *LEG Iul FF* harfleri, ikinci yazıtta ise *SCY FEL* harfleri okunabilmektedir. Albustanlıoğlu'nun yorumuna göre, bölgede varlığı daha önce kesin biçimde belgelenememiş olan *Legio IIII Flavia Felix*'e işaret eden bu yazıtlar, söz konusu lejyonun da Arulis'teki taş üretim faaliyetlerine doğrudan katıldığını güçlü biçimde ortaya koymakta ve böylece taş ocağında görev alan askerî birliklere ilişkin önceki tereddütleri ortadan kaldırmaktadır (Albustanlıoğlu, 2015, ss. 143-146, ss. 152-158, Res. 3-16; krş. Speidel, 1998, s. 167; Yarlığaş, 2017, ss. 145-146, dn. 196).

IV Scythica lejyonunun askerî niteliklerinden yararlandığı bilinen imparatorlardan biri de Traianus'tur. Birinci Dacia Savaşı sırasında (MS 101–102) lejyon, C. Iulius Quadratus Bassus'un komutasındaki kuvvetlere yaklaşık bin askerden oluşan bir *vexillatio*yla katkı sağlamıştır (Speidel, 1998, s. 169; Yarlığaş, 2017, s. 152). Buna karşılık, birliğin Traianus'un İkinci Dacia Savaşı'na doğrudan katıldığına dair herhangi bir kanıt bulunmamaktadır. Bu dönemde lejyonun, MS 106 yılında Suriye valisinin sevk ve idaresinde gerçekleştirilen ve Nebati Krallığı'nın Roma topraklarına katılmasıyla sonuçlanan askerî harekâta görev almış olması muhtemeldir (Cass. Dio 68. 14. 5; Speidel, 1998, s. 169). MS 113 yılının Ekim ayında Traianus'un Parthlara karşı sefer amacıyla Yakın Doğu'ya intikal etmesiyle birlikte, Armenia meselesi yeniden gündeme gelmiş; Parthların Roma'nın onayı olmaksızın Armenia'ya yeni bir kral atadıklarının öğrenilmesi üzerine imparator, MS 114 yılında büyük bir orduyla bölgeye yürümüştür. Seferin ardından Armenia fethedilerek Roma eyaleti statüsüne dönüştürülmüştür. *Legio IV Scythica*'nın bu harekâta katılarak başarıyla savaştığı (Speidel, 1998, s. 170; Yarlığaş, 2017, s. 144, s. 153; Kaya, 2015, s. 103, dn. 369), birliğin *tribunus*larından T. Statilius Maximus'a hizmetleri karşılığında imparator tarafından verilen *dona militariadan*¹⁷ anlaşılmaktadır (CIL III 10336 = ILS 1062). Traianus'un ordusuyla Parthia içlerine doğru ilerlediği aşamada, *IV Scythica* büyük olasılıkla Armenia'nın başkenti Artaxata'nın güvenliğini sağlamak üzere bölgede bırakılmıştır. MS 116 yılının ikinci yarısına tarihlenen ve lejyonun Artaxata'daki inşa faaliyetlerine işaret eden yapı yazıtı, bu değerlendirmeyi desteklemektedir¹⁸. Bu bağlamda, Artaxata'nın, kısa süreli de olsa lejyon için yeni bir garnizon olarak tasarlanmış olabileceğini ileri sürmek mümkündür (Keppie, 1986, s. 424; Speidel, 1998, s. 170; Yarlığaş, 2017, s. 144, s. 153). Ancak Traianus'un MS 117'deki ölümünün ardından Hadrianus'un benimsediği geri çekilme siyaseti

¹⁶ *Signiferin*, büyük olasılıkla taş ocağında yürütülen faaliyetlere ilişkin yazışma ve kayıt işlemleriyle bağlantılı görevler üstlendiği anlaşılmaktadır. *Tubicenin* ise zamanın düzenlenmesine yönelik sesli işaretleri (çalışma ve dinlenme zamanlarını bildiren uyarılar gibi) vermenin yanı sıra, muhtemelen buna ek olarak idari nitelikte bazı sorumlulukları da yerine getirdiği söylenebilir. Nitekim Iuppiter, Silvanus ve Sol'a adanmış bir yazıtta, lejyonun *signiferi*yle *tubicenin*in birlikte anılması dikkat çekicidir. Speidel'e göre bu durum, Arulis'te görev yapan sancaktarlarla borazancılardan taş ocaklarındaki çalışmalar sırasında ortak bir görev düzeni içinde faaliyet gösterdiklerini ve bu bağlamda, birim içi iş birliğine dayalı bir çalışma pratiğinin benimsendiğini göstermektedir. Bk. (Speidel, 1998, s. 177, no. 4; krş. Albustanlıoğlu, 2015, ss. 138-139). Arulis taş ocağında ele geçen yazıtlar için bk. (Speidel, 1998, ss. 177-179, no. 4-13; Albustanlıoğlu, 2015, ss. 143-146, ss. 152-158, Res. 3-16).

¹⁷ *Dona militaria*'ya ilişkin ayrıntılı bilgi için bk. (Steiner, 1905, ss. 1-98; Maxfield, 1972; Maxfield, 1981).

¹⁸ *Imp(erator) Caesar divi Nervae fil(ius) Nervae Traianus / Optimus A[u]g(ustus) G[e]r(m)anicus Daci[c]us Pa[r]thicus pont(ificis) max(imus) / trib(unicia) pot(estate) XX [im]p(erator) XIII co(n)-s(ul) VI [p]ater p(atriciae) p[er] leg(ionem) IV Scyt(hicam) fecit*. Bk. (AE 1968, 510). 1965 yılında Pokr Vadi Köyü'ndeki (Ararat/Vedi/Ermenistan) bir kanalizasyon projesinin inşaat çalışmaları sırasında ele geçen yazıt, *Scythica* lejyonu tarafından bizzat imparatorun emriyle inşa edilen anıtsal bir yapıyı anmaktadır. Söz konusu yapının türü ne yazık ki bilinmemektedir. Speidel'e göre yazıtın dili (Latince) ve 8,5 metreye ulaşan genişliği, inşa edilen yapının devasa boyutunun ve imparatorluğun yüksek öneminin açık işaretleridir. Ayrıca yazıt, Roma'nın Artaxata'daki varlığını kanıtlamakla birlikte, imparatorluğun *Armenia Maior*'da kalma niyetine işaret etmektedir. Bu büyük yapının MS 116 yılında, yani fetihden iki yıldan az bir süre sonra tamamlanmış olması, aynı zamanda projenin aciliyetini göstermektedir. Speidel'e göre yazıtın büyüklüğü, önemi, askerî niteliği, bulunduğu yeri ve tarihi, yapının bir kale kapısı olduğunu düşündürmektedir. Şayet bu varsayım doğruysa kale, Armenia'daki yeni Roma garnizonunun bir parçası ve lejyonun ana üssü olarak planlanmış olmalıdır. Bk. (Speidel, 2021, ss. 139-141).

doğrultusunda, Armenia dâhil, yeni fethedilen bölgelerden Roma kuvvetleri geri çekilmiş; *IV Scythica* lejyonu da Zeugma'daki garnizonuna dönmüştür (Speidel, 1998, s. 170).

MS 132-135 yılları arasında Iudaea'da patlak veren Bar Kokhba İsyanı, doğunun diğer eyaletleriyle birlikte Suriye eyaletinde de güvenlik açısından kayda değer bir istikrarsızlık ortamı yaratmıştır. Bu süreçte, *IV Scythica* lejyonunun bölgede yürütülen askerî faaliyetlerle bağlantılı olduğu anlaşılmalı birlikte, dönemin Suriye valisinin bir orduyla Iudaea'ya hareket etmiş olması göz önünde bulundurulduğunda dahi, Hadrianus'un söz konusu lejyonu ya da ona bağlı bir müfrezeyi Yahudi isyancılara karşı doğrudan görevlendirdiğini gösteren somut bir kanıt bulunmamaktadır (Millar, 1993, s. 107; Speidel, 1998, s. 170; Yarlığaş, 2017, s. 154; krş. Dando-Collins, 2010, s. 132; Pollard ve Berry, 2012, s. 139; Kaya, 2015, s. 103). Antoninus Pius'un ölümünün (MS 161) ardından, Parth kralının Roma'nın onayı olmaksızın Armenia tahtına kendi adayını yerleştirilmesi, Roma açısından yeni bir askerî müdahale gerekçesi doğurmuştur. Kappadokia valisinin uğradığı ilk yenilgiyi takiben, Lucius Verus Antiokheia'dan hareketle Parthlara karşı düzenlenecek seferin başına geçmiş; yürütülen harekâtın başarısında belirleyici rol oynayan komutan ise MS 163/164 yıllarında Parth cephesindeki birliklerin kumandasını üstlenen *Legio III Gallica*'nın komutanı Avidius Cassius olmuştur. MS 166 yılına kadar süren bu savaşta Cassius'un emrindeki birlikler arasında *IV Scythica*'nın yer aldığı dair doğrudan bir kanıt bulunmamakla birlikte, lejyonun bölgedeki mevcudiyeti, bu seferde yer almış olabileceğine işaret etmektedir (Speidel, 1998, s. 170; Yarlığaş, 2017, s. 155; Farnum, 2005, s. 9, dn. 102-103; Kaya, 2015, s. 103, dn. 369).

Lucius Verus'un Parthlara karşı yürüttüğü seferler sonucunda Roma egemenliğine giren Dura-Europos, bu tarihten itibaren yaklaşık bir yüzyıl boyunca imparatorluğun doğu sınır hattında askerî bakımdan özel bir konum elde etmiştir. Kentte Roma hâkimiyeti süresince (MS 164/5-256/7) bir askerî varlığın sürekli olarak muhafaza edildiği, söz konusu kuvvetlerin ise en azından bir bölümünün *IV Scythica* lejyonuna mensup askerlerden oluştuğu anlaşılmaktadır. Roma yönetiminin Dura'daki erken evresini oluşturan MS 165-208 yılları arasındaki dönem, kentte ele geçen ve bu zaman aralığına tarihlenen epigrafik ve papirolojik belgeler aracılığıyla kısmen izlenebilmektedir. Bu belgeler, Roma'nın kenti ele geçirmesinin ardından Dura'nın Parthlara karşı ileri bir sınır karakolu olarak örgütlendiğini ve burada konuşlandırılan farklı büyüklükteki askerî birliklerin sevk ve idaresinde *IV Scythica*'nın belirleyici bir rol üstlendiğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, söz konusu birliklerin tümünün daimî garnizon kuvvetlerinden oluşmadığı, aksine geçici görevlendirmelerle kente sevk edilen müfrezeleri de içerdiği anlaşılmaktadır. Bu durumu destekleyen verilerden biri, lejyon mensubu bir *centurionun*, Dura'nın Roma hâkimiyetine girmesinin ardından –muhtemelen MS 166'dan kısa bir süre sonra– *praepositus numerorum* sıfatıyla okçu ve piyadelerden oluşan birliklerin komutasını üstlenmiş olmasıdır. Dura'daki *IV Scythica* varlığına işaret eden epigrafik kanıtlar bununla da sınırlı değildir. MS II. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen ve *centurio* Caesius Domitianus'un silah arkadaşı C. Iulius Rufinus adına diktirdiği mezar yazıtı, lejyonla bağlantılı küçük bir birliğin kentte geçici görevle bulunduğunu düşündüren bir başka veri sunmaktadır (Speidel, 1998, s. 172; Yarlığaş, 2017, ss. 155-156)¹⁹. Septimius Severus döneminin sonlarına doğru ve kentin Sasaniler tarafından ele geçirilmesine kadar geçen süreçte ise *IV Scythica*'nın, Suriye eyaletinde konuşlandırılmış diğer lejyonlarla birlikte Dura-Europos'taki imar faaliyetlerine ve kentin bir Roma askerî üssü olarak tahkim edilmesine katkı sağladığı anlaşılmaktadır. Nitekim epigrafik belgeler, lejyonun kentte daimî görev yapan bir *vexillatioya* sahip olduğunu da ortaya koymaktadır²⁰. Bu veriler birlikte değerlendirildiğinde, *IV Scythica*'nın Dura-Europos'taki askerî varlığının, kentin Lucius Verus'un Parth seferleri sonucunda Roma egemenliğine girmesiyle başladığı anlaşılmaktadır (Speidel, 1998, s. 172; Yarlığaş, 2017, s. 157).

¹⁹ Lejyonun, *praepositus numerorum* olarak Dura'da görev yapan *centuriosuna* ilişkin yazıt için bk. (Speidel, 1998, s. 179, no. 14). C. Iulius Rufinus'un mezar yazıtı için bk. (Speidel, 1998, s. 179, no. 15).

²⁰ *Legio IV Scythica*'da görev yapmış askerler ve lejyonun kentteki imar faaliyetlerine ilişkin Dura-Europos'tan ele geçen diğer yazıtlar için bk. (Speidel, 1998, ss. 179-183, no. 16-25).

Roma'nın Doğu Sınırında Siyasi, Askerî ve Diplomatik Bir Merkez Olarak Zeugma ve *Legio IIII/IV Scythica*

Yüzyıllar boyunca ana karargâhı Zeugma'da konuşlandırılan *Legio IV Scythica*'da görev yapmış asker ve komutanların kentteki mevcudiyetleri hem arkeolojik kalıntılar hem de epigrafik belgelerle kanıtlanmıştır. Özellikle mezar stelleri, adak yazıtları ve yapı yazıtları; yalnızca bireysel kimlikleri değil, aynı zamanda lejyonun etnik bileşimi, komuta ve organizasyon yapısıyla bölgedeki faaliyetlerine dair ayrıntılı bilgiler sunmaktadır.

Zeugma'da gün yüzüne çıkarılmış ve *Legio IV Scythica*'da görev yapmış askerlere ilişkin nadir mezar yazıtlarından biri, *librarius* (yazman) rütbesindeki Flavius Telegonos'a aittir. Yunanca kaleme alınan ve kentin doğu nekropolünde ele geçen söz konusu stelin ön yüzünde, çift niş içerisinde Flavius'un anne ve babasının büstleri; alt nişte ise genç yaşta ölmüş olan Flavius'un, *khlamys* (veya *sagum*) giymiş askerî tasviri yer almaktadır (Wagner, 1976, s. 165, ss. 246–247, no. 127; Speidel, 1998, ss. 176–177, no. 2, 203–204, Fig. 10.4; Omar, 2017, s. 201, no. 43; Görkay, 2020b, s. 113, Res. 11). Yazıt, açıkça bir lejyon adı içermemekle birlikte, askerî üniforması, *fibula*yla tutturulmuş *khlamysi* ve *librarius* unvanı, onun aktif hizmette bulunan bir asker olduğuna ve büyük ihtimalle Zeugma'da kalıcı olarak konuşlanmış tek Roma lejyonu olan *IV Scythica*'da görev yaptığını işaret etmektedir (Speidel, 1998, ss. 176–177, no. 2). Flavius'un oval yüz formu gibi portre detaylarına dayanan ikonografik ve biçimsel özellikler, bu mezar stelinin MS 3. yüzyılın başlarına, yani Severuslar dönemi sonlarına tarihlenmesine imkân vermektedir. Bununla birlikte, söz konusu stel, yalnızca askerî karakter taşımamakta; aynı zamanda, sosyokültürel bağlamda da kayda değer bir işlevi yansıtmaktadır. Flavius'un babası; belirgin kulakları, kısa kesilmiş saçları ve seyrek sakalıyla, MS 3. yüzyılın ortalarında hüküm süren *asker imparato*rların portreleriyle dikkat çekici bir benzerlik sergilemektedir. Bu nedenle, babasının da geçmişte Roma ordusunda hizmet etmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Ancak, görev geçmişi ne olursa olsun, oğluna böylesine özenli bir mezar steli yaptırabilmiş olması hem onun hem de eşinin Zeugma'nın zengin ve seçkin sosyal sınıflarına mensup olduğunu ortaya koymaktadır (Wagner, 1976, s. 147, 165; krş. Speidel, 1998, s. 177, s. 204, Fig. 10.4; Görkay, 2020b, s. 113).

Telegonos'un mezar steli, yalnızca bireysel bir askerin hatırasını yaşatmakla kalmamakta; aynı zamanda Zeugma'da görev yapmış lejyonerlerle kentin yerel seçkin sınıfı arasında kurulan ilişkiye dair eldeki ilk somut veriyi de temsil etmektedir. Bu örnek, Roma ordusunda görev yapmış orta ve üst sınıf kökenli bireylerin, konuşlandırıldıkları garnizon kentleriyle geliştirdikleri toplumsal ve mekânsal ilişkilerin anlaşılmasına katkı sağlayan önemli bir arkeolojik veri niteliği taşımaktadır. Zeugma'nın anıtsal mezar taşları, portreli heykelleri, kaya mezarları ve zengin mozaikleriyle şekillenen elit kültürü içinde bu stel, MS 3. yüzyıl ortalarına kadar Roma ordusunda hizmet etmiş varlıklı bireylerin kentsel bellekte bıraktığı izleri görünür kılmaktadır. Bu açıdan Zeugma, istisnai bir örnek teşkil etmese de Flavius Telegonos'un mezar stelinde somutlaşan bu örnek, yerel aristokrasi ile Roma askerî bürokrasisi arasında kurulan sosyal bağların simgesel bir temsili olarak değerlendirilebilir (Speidel, 1998, s. 204, Fig. 10.4).

Mevcut araştırmalar, Zeugma'dan ele geçen ve günümüze ulaşan toplam dokuz Roma askerî mezar yazıtı arasında yalnızca birinde lejyon isminin açıkça geçtiğini, diğerlerinde ise bağlamsal ve ikonografik verilerle bu aidiyetin tespit edildiğini ortaya koymaktadır²¹. Yukarıda ayrıntılı biçimde ele alınan Flavius Telegonos'a ait yazıtla Zeugma'nın batı nekropolünde eksik olarak bulunmuş ve bir *signifere* (sancaktar) ait olduğu anlaşılan Latince mezar yazıtında (Speidel, 2012, ss. 610–611), herhangi bir askeri birliğin adı açıkça belirtilmemiştir. Dolayısıyla, Zeugma'da kalıcı olarak yalnızca *Legio IV Scythica*'nın konuşlandırıldığı göz önünde bulundurulduğunda mevcut epigrafik bulgular ışığında hem Flavius Telegonos'un hem de söz konusu *signifer*'in bu lejyonun mensubu oldukları, şu an için en güçlü olasılık olarak kabul edilmektedir (Speidel, 1998, s. 177, 204; Adak ve Görkay, 2024, s. 4, dn. 16).

²¹ Söz konusu yazıtlara ilişkin ayrıntılı bilgi için bk. (Wagner, 1976, ss. 135–136, no. 4; Speidel, 1998, s. 176, no. 1; Omar, 2017, s. 203, no. 45). Ayrıca bk. (Adak ve Görkay, 2024, s. 4, dn. 16).

2023 yılının Eylül ayında, Zeugma kazı ekibi tarafından At Meydanı'nda yürütülen yüzey araştırmaları sırasında keşfedilen ve Potitus isimli bir askere ait olduğu anlaşılan mezar yazıtı, *Legio IV Scythica* mensuplarına dair az sayıdaki doğrudan ve açık biçimde tanımlanmış epigrafik belgelerden biri olma özelliğini taşımaktadır. Latince kaleme alınan yazıtta, Lucius'un oğlu, *Arnensis tribusuna* mensup ve memleketi *Africa Proconsularis* eyaletindeki Clupea kenti olan Potitus'un, *centurio* Aurelius'un komutasında, *Legio IV Scythica*'da on altı yıl görev yaptığı ve otuz altı yaşında yaşamını yitirdiği kaydedilmiştir. Mezar taşı, kendisini Potitus'un hem eşi hem de yasal mirasçısı olarak tanıtan Curia tarafından yaptırılmıştır. Bu ifade biçimi, Roma İmparatorluğu'nda askerî personelin evlilik statüsüne dair süregelen tartışmalar açısından dikkat çekicidir. Augustus döneminde yürürlüğe giren ve Septimius Severus dönemine kadar geçerliliğini koruyan düzenlemeler uyarınca, lejyonerlerin resmî nikâh yapmaları yasaklanmıştır. Bu çerçevede, Potitus'la Curia arasındaki ilişkinin, hukuken geçerli olmayan ancak fiilî bir birliktelik niteliği taşıyan *contubernium* olduğu düşünülmektedir. Her ne kadar bu yasa, özellikle MS 1. yüzyılda katı bir biçimde uygulanmış olsa da Flaviuslar Dönemi'nden itibaren yürürlükteki yasal düzenlemelerle garnizon topluluklarında şekillenen sosyal pratikler arasında belirgin bir ayrışma ortaya çıkmış, askerlerin garnizonlara bitişik yerleşimlerde veya kamp çevresinde kadınlarla birlikte yaşamaları giderek yaygınlaşmıştır. Bu gelişme, hukuken geçersiz sayılan bu tür birlikteliklerin devlet tarafından resmen tanınmamakla birlikte zımnen tolere edildiğini göstermektedir. Askerlerin eş ve çocukları çoğu zaman garnizonlarla iç içe bir yaşam sürmüştür; bu ilişkiler, pratikte sosyal kabul gören askerî yaşamın ayrılmaz bir parçası hâline gelmiştir. Nitekim *contubernium* tipi birliktelikler her ne kadar *iustum matrimonium* (kadının yasal eş, çocukların ise mirasçı sayıldığı resmî evlilik) statüsü taşıyor olsa da mezar yazıtları ve askerî diplomalardaki ifadeler, bu kadınların *uxor* (eş) olarak adlandırıldığını ve söz konusu birlikteliklerin toplumsal düzeyde fiilen meşrulaştığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, Potitus'un mezarının Curia tarafından yaptırılmış olması, Roma vatandaşlığına sahip kadınların askerî personelle kurdukları birlikteliklerin artık daha görünür hâle geldiğini ve yazılı kaynaklara yansımaya başladığını göstermesi bakımından önemlidir (Campbell, 1978, ss. 154-156, ss. 159-160, s. 166; Wesch-Klein, 1998, ss. 99-110; Phang, 2001; Phang, 2002, ss. 353-366; Scheidel, 2007, ss. 417-419; Greene, 2015, ss. 126-131 ve ss. 134-135; Adak ve Görkay, 2024, ss. 10-11). Bununla birlikte Potitus'un Afrika kökenli oluşu, lejyonun etnik kompozisyonuna dair önemli ipuçları sunmaktadır. Clupea'dan gelen bir askerinin doğu sınırında konuşlandırılan bir lejyona katılmış olması, *Legio IV Scythica*'ya MS 2. yüzyılın ikinci yarısında hâlen batı eyaletlerinden asker kaydedildiğini ortaya koymaktadır. Speidel'in bu dönemde lejyonun ağırlıklı olarak doğu eyaletlerinden asker kaydettiğine ilişkin görüşü (Speidel, 1998, s. 171; Adak ve Görkay, 2024, s. 17) dikkate alındığında Potitus örneği, etnik bileşimin ani bir kırılmayla değil, kademeli ve çok merkezli bir dönüşüm süreciyle değiştiğini göstermektedir²².

Legio IV Scythica, yalnızca askerî alandaki etkinliğiyle değil, aynı zamanda doğu kökenli ve Roma senatosuna mensup seçkin yöneticilerin *cursus honorum* çerçevesinde imparatorluk hiyerarşisinin üst düzey idarî ve askerî pozisyonlarına yükselmelerinde oynadığı belirleyici rolle de dikkat çekmektedir. Lejyonun komuta kademesine ilişkin mevcut veriler, bu işlevin somut göstergeleri niteliğindedir.

Lejyonun bilinen ilk dönem komutanlarından biri, Flaviuslar Dönemi'nin önde gelen siyasî ve askerî figürlerinden Cn. Pompeius Collega'dır. MS 69/70 yılında *Legio IV Scythica*'da *legatus legionis* olarak görev yapan Collega, MS 71-73 yılları arasında *consul suffectus* olarak atanmıştır. Iosephus'un aktardığı bilgilere göre bu dönemde Antiokheia'da büyük bir yangın çıkmış; kentin kare planlı forumu, kamu arşivleri, kentin arşiv binası ve imparatorluk sarayları yanarak neredeyse tamamen yok olmuştur. Yangın, Antiokheia'nın tamamını tehdit edecek şekilde hızla yayılmış; ancak, büyük çabalar sonucunda kontrol altına alınabilmiştir. Olayın hemen ardından, yerel bir provokatör olan Antiokhos, yaşanan tüm yıkımın sorumluluğunu Yahudilere yüklemiş ve bu iddia, kentte büyük bir

²² Potitus'un mezar yazıtına ilişkin ayrıntılı bilgi için bk. (Adak ve Görkay, 2024, ss. 1-28).

Roma'nın Doğu Sınırında Siyasi, Askerî ve Diplomatik Bir Merkez Olarak Zeugma ve *Legio IIII/IV Scythica*

infiale yol açmıştır. Antiokhos'un iftiraları, zaten Yahudilere karşı ön yargılı olan halk arasında geniş yankı bulmuş; kalabalıklar, öfkeyle Yahudilere yönelmiştir. Dönemin Suriye valisi Caesennius Paetus'un o sırada Antiokheia'da bulunmaması nedeniyle, fiilî yetkili konumundaki Cn. Pompeius Collega, derhâl duruma müdahale etmiş; halkı yatıştırmış ve olayların Roma imparatorunun huzurunda değerlendirilmesi gerektiğini savunarak süreci geçici olarak kontrol altına almıştır. Yine Iosephus'un aktardığı bilgilere göre Collega, yürüttüğü dikkatli soruşturma sonucunda, yangının Yahudilerle hiçbir ilgisinin bulunmadığını ortaya koymuş; olayın, borçlarına ilişkin kamu kayıtlarını yok ederek kendilerinden alacak talebinde bulunulmasını engellemeye çalışan bazı kötü niyetli kişiler tarafından çıkarıldığını tespit etmiştir (Ios. bell. Iud. 7. 3. 4). Bu gelişme, Collega'nın yalnızca askerî değil, idarî alandaki yetkinliğini de açık biçimde ortaya koymuş; kısa bir süre sonra, Kappadokia-Galatia birleşik eyaletinin ilk valisi (MS 75/76-77/78) olarak atanmasının önünü açmıştır²³.

Ephesoslu senatör, asker, vali ve hayırsever Tiberius Iulius Celsus Polemaeanus, Titus ve Domitianus dönemlerinde, M.S. 80-82 yılları arasında *Legio IV Scythica*'nın komutanlığını yapmış önemli figürlerden bir diğeridir. Ephesos'taki kütüphanesiyle de tanınan Polemaeanus, *legatus legionis* olarak bir Roma lejyonunun komutanlığına getirilen ilk doğulu olma unvanına sahiptir²⁴. Polemaeanus dışında, lejyonun komutanlığını üstlenmiş bir diğer isim, valilik, *prokonsüllük*, *legatusluk*, *praefectusluk* ve *pontifexlik* gibi olağanüstü idari görevlere getirilmiş Ankyra kökenli Gaius Iulius Severus'tur²⁵.

Tiberius Iulius Celsus Polemaeanus ve Ankyralı Gaius Iulius Severus gibi az sayıdaki doğulu senatörün, *Legio IV Scythica*'ya *legatus legionis* unvanıyla komuta etmiş olmaları, Roma İmparatorluk ordusunda uzun süre ağırlıklı olarak İtalya kökenli aristokratlara özgü tutulan yüksek rütbeli askerî pozisyonlara, zamanla doğulu senatörlerin de erişebildiğini ortaya koyan dikkat çekici bir örnektir. Bu durum, İmparatorluk döneminin askerî-idarî yapısında sınırlı da olsa yeni bir yönelimin başlangıcına işaret etmesi bakımından da ayrıca önem arz etmektedir. Özellikle Iulius Severus ve aynı lejyonda görev yapmış bazı diğer yüksek rütbeli subayların zaman zaman Suriye eyaleti valiliğine vekâlet etmeleri, bu tür idarî ayrıcalıkların yalnızca *Legio IV Scythica* komutanlarına tanınmış özel bir imtiyaz olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu istisnai konum, lejyonun ana karargâhının, eyaletin başkenti olan Antiokheia'ya coğrafi olarak oldukça yakın bir mevkide yer alan Zeugma'da konuşlanmış olmasıyla doğrudan ilişkilidir. Zeugma'nın bu görkemli *metropole* olan fiziki ve stratejik yakınlığı, kenti *limes* hattındaki diğer lejyon garnizonlarına kıyasla çok daha prestijli bir konuma taşımış; böylece *tribunus laticlavius* unvanıyla askerî kariyerlerine adım atan senatör sınıfına mensup genç subaylar tarafından özellikle tercih edilmiştir (Wagner, 1977, s. 518; Devijver, 1998, ss. 224-225; Speidel, 1998, s. 167; Gebhardt, 2002, s. 141-142; Albustanlıoğlu, 2015, s. 140; Adak ve Görkay, 2024, s. 14). Bu bağlamda, Zeugma'da konuşlandırılan *Legio IV Scythica*, Roma'nın doğudaki askerî yapılanması içerisinde yalnızca bir sınır birliği değil; aynı zamanda senatör sınıfına mensup doğulu elitlerin, hem lejyon içindeki askerî hiyerarşide hem de Zeugma'nın merkezî konumunun sağladığı idarî çevrede tecrübe kazandığı, yönetim becerilerini geliştirdiği ve imparatorluk bürokrasisinde üst kademelere geçiş için gerekli meşruiyetle itibarı edindiği stratejik askerî-idarî bir yetkinleşme ortamı olarak işlev görmüştür.

Legio IV Scythica'nın kuşkusuz en tanınmış komutanı, ileride Roma İmparatoru unvanını alacak olan Afrika kökenli Lucius Septimius Severus'tur. MS 182 veya 183 yılında bu lejyonun *legatusu* olarak görev yapmıştır. Aynı dönemde, Suriye'nin Emesa (Humus) kentinde, Güneş Tanrısı Elagabal'ın başrahibi Iulius Bassianus ile tanışarak onun kızı Iulia Domna'yla evlenmiştir.

²³ Pompeius Collega hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (PIR², P 600; Rémy, 1989, s. 187, no. 55; Devijver, 1998, s. 209, no. 11; Omar, 2017, s. 272, no. 11).

²⁴ Polemaeanus'a ilişkin ayrıntılı bilgi için bk. (PIR², I 260; Eck, 1982, s. 309, s. 316, s. 318 ve 341; Rémy, 1989, ss. 39-41, no. 24; Devijver, 1998, s. 208, no. 5, 222; Doğançcı, 2007, ss. 219-220; Omar, 2017, s. 268-269, no. 5; Adak ve Görkay, 2024, s. 14).

²⁵ Severus hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (PIR², I 573; Rémy, 1989, ss. 50-52, no. 34; Devijver, 1998, ss. 208-209, no. 7, 222; Omar, 2017, s. 214, ss. 226-228, s. 277, s. 281; Adak ve Görkay, 2024, s. 14 ve özellikle Doğançcı, 2007, ss. 244-250).

Emesa'daki bu rahip ailesi, yalnızca dinî değil, aynı zamanda bölgesel siyasi nüfuzu da elinde bulunduruyordu. Dolayısıyla bu evlilik, Severus'un doğu eyaletlerindeki yerli aristokrat ailelerle kurduğu ilişkileri güçlendirmiş; böylece, onun imparatorluk içindeki yükseliş sürecinde, bölgesel meşruiyet ve destek arayışına hizmet eden stratejik bir adım olmuştur (SHA *Sept. Sev.* 3. 6, 9; Cass. Dio 75. 3. 1; PIR², S 487; Devijver, 1998, s. 210, no. 14; Birley, 1999, s. 58, ss. 68-69, ss. 75-76; Kienast vd., 2017⁶, s. 149-152; Omar, 2017, s. 274, no. 14; Adak ve Görkay, 2024, s. 15).

Mevcut epigrafik veriler ışığında, *Legio IV Scythica*'nın mensuplarına ilişkin sınırlı kapsamda da olsa istatistiksel bir çerçeve ortaya konulabilmektedir. Devijver'in değerlendirmelerine göre, MS yaklaşık 60'la 268 yılları arasında bu lejyonda senatör olarak yaklaşık 80 *legatus legionis*, 80 *tribunus laticlavus* ve süvari sınıfından 400'e yakın *tribunus angusticlavus* görev yapmış olmalıdır. Ancak, söz konusu üst düzey komuta kademesine mensup görevli kadrosundan bugüne yalnızca 13 *legatus legionis*, 17 *tribunus laticlavus* ve 16 *tribunus angusticlavus* isimleriyle ulaşabilmıştır. Lejyondaki üst düzey komutanlara ait epigrafik kayıtların sayıca fazlalığına karşın, aynı birliğe mensup er (*miles*) ve *centuriolar*a ilişkin belgeler daha sınırlı kalmaktadır; bu bağlamda, yalnızca 28 er ve 33 *centurio* epigrafik verilerle tespit edilebilmiştir. Bu sayılar, *Legio IV Scythica*'nın iki yüzyıldan uzun bir süre boyunca konuşlandığı ana garnizon olan Zeugma gibi büyük bir askerî merkez için dikkate değer ölçüde azdır. Bu eksikliğin başlıca nedenleri arasında, yazıtların zamanla tahrip olması, devşirme malzeme olarak yeniden kullanılması ve bazı nekropol alanlarının henüz keşfedilmemiş olması sayılabilir. Ayrıca, bazı asker mezarlarının çürümeye elverişli ahşap gibi geçici malzemelerle işaretlenmiş olması da güçlü bir olasılık olarak değerlendirilmektedir. Bu durum, kalıcı yazıtlı mezar stellerinin azlığını kısmen açıklayabilse de Zeugma'da yaklaşık 150 sivil mezar steli tespit edilmişken *Legio IV Scythica* mensubu askerlerden yalnızca birkaçına ait yazıtlı stelin günümüze ulaşabilmiş olması, askerî temsilin epigrafik düzeyde son derece sınırlı kaldığını göstermektedir. Dolayısıyla, kentte henüz keşfedilmemiş başka bir askerî nekropolün varlığı da göz ardı edilmemelidir. Speidel'in coğrafi köken analizine göre, lejyonerlerin büyük bölümü, MS 1. yüzyılda İtalya ve batı eyaletlerinden sağlanırken 2. yüzyıldan itibaren neredeyse tamamen doğu eyaletlerinden temin edilmiştir. Speidel, imparatorluğun batısında doğmuş bir şahsın MS 2. yüzyılda bu lejyona katıldığına dair herhangi bir epigrafik kanıt bulunmadığını ileri sürse de yeni keşfedilen Potitus'a ait yazıt, batı kökenli askerlerin söz konusu dönemde hâlen mevcut olabileceğine işaret etmektedir. Bununla birlikte, erlerin etnik kökenlerine dair güvenilir oranlara ulaşmak mevcut veri kıtlığı nedeniyle şimdilik mümkün değildir. Zeugma gibi on binlerce askerinin iki yüzyıldan uzun bir süre boyunca görev yaptığı bir garnizon kentinde yalnızca birkaç askerinin ismen belgelenmiş olması, bu alandaki niceliksel analizlerin son derece sınırlı ve ihtiyatla ele alınması gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır (Devijver, 1998; Speidel, 1998, s. 171, s. 203; Albustanlıoğlu, 2015, ss. 140-141; Adak ve Görkay, 2024, ss. 16-17)²⁶.

Lucius Verus'un Parthlara karşı yürüttüğü seferlerin ardından geçen otuz yıl boyunca, *Legio IV Scythica* lejyonunun herhangi bir büyük savaşta aktif olarak görev aldığına dair doğrudan bir kanıt bulunmamaktadır. Bu dönemde birliğe bağlı askerlerin, barış zamanının rutin işleriyle ilgilendikleri düşünülmektedir. İmparatorluk Dönemi boyunca böyle zamanlarda yapılan rutin işlerden biri de eyaletin barış ve güvenliğinin sağlanmasıdır. Bu amaçla, yerleşim yerlerinde ve stratejik yollar üzerinde yer alan küçük karakollara bu lejyonun müfrezeleri sevk edilmiştir (Davies, 1989, ss. 56-57; Bohec, 1994, s. 57; Speidel, 1998, s. 170). MS 2. yüzyılın ikinci yarısında Suriye'deki Lejja/Lajat platosu civarına, güvenlik gerekçesiyle lejyona bağlı birlikler görevlendirilmiştir. Bu durum, söz konusu bölgeden ele geçen epigrafik buluntularla belgelenmiştir (Isaac, 1990, ss. 134-136; Speidel, 1998, s. 170, ss. 185-187, no. 32-36). Trachonitis'i de içine alan Lejja bölgesi, Roma Dönemi'nde eşkıyalık faaliyetleriyle anıldığından *IV Scythica*'ya bağlı askerlerin, bu bölgede güvenlik ve devriye görevlerinde kullanılmış olması muhtemeldir. Benzer şekilde, Suriye'nin başka bölgelerine de bu

²⁶ *Legio IV Scythica*'da görev yapmış askerler, *centuriolar*, diğer subaylar ve üst düzey komuta kademesine mensup görevlilere ilişkin ayrıntılı ve en güncel bilgiler için bk. (Omar, 2017, ss. 266-353).

Roma'nın Doğu Sınırında Siyasi, Askerî ve Diplomatik Bir Merkez Olarak Zeugma ve *Legio IIII/IV Scythica*

leiyona bağlı müfrezelerin gönderildiği anlaşılmaktadır. Birliğin bazı askerleri ise Suriye valisinin maiyetinde hizmet etmek üzere başkent Antiokheia'da görevlendirilmiştir (Speidel, 1998, s. 170). Speidel'in epigrafik verilerden hareketle yaptığı bu değerlendirme, *IV Scythica*'nın görev alanının yalnızca Zeugma'daki karargâhı ve Fırat geçişini korumakla sınırlı kalmadığını; eyalet içi güvenlik, yol denetimi ve idarî hizmetler gibi daha geniş askerî-idarî sorumlulukları da kapsadığını göstermektedir. Nitekim Cassius Dio'nun, Macrinus'un oğlu Diadumenianus'un Zeugma'dan geçişi sırasında lejyon *centuriosu* Claudius Pollio tarafından yakalanmasına ilişkin aktarımı, epigrafik verilerle ortaya konan bu geniş görev alanını Zeugma özelinde tamamlayan önemli bir tarihsel kayıttır (Cass. Dio 78. 40. 1; Speidel, 1998, s. 177, no. 3). Bu çerçevede *Legio IV Scythica*'nın askerleri, barış zamanında Zeugma'da kentlin asayişine ilişkin görevler de üstlenmiş görünmektedir. Philostratus'un, köprü geçişinde görevli vergi tahsildarı ve kayıt bürosuna ilişkin anlatsı, Zeugma'da yerel bir mali denetim düzeninin varlığına işaret etmektedir; bu bağlamda söz konusu askerlerin yerel gümrük bürosunun korunmasında da görev almış olmaları kuvvetle muhtemeldir (Philostr. *Ap.* VA 1.20; Kennedy, 1998a, s. 146; Speidel, 1998, s. 170; Comfort vd., 2000, s. 112; Pollard, 2000, ss. 175-176; Facella, 2005, s. 233; Erol ve Tamer, 2020, ss. 52-53, dn. 17).

Septimius Severus, MS 180'li yıllarda *Legio IV Scythica*'nın komutanlığını yapmış olmasına rağmen, MS 193/194 iç savaşı sırasında lejyon kendisini değil de mevcut valileri Pescennius Niger'i desteklemeyi tercih etmişlerdir (SHA *Sept. Sev.* 3.6; Herodian. 2. 8. 6; Ritterling, 1925, s. 1561; Speidel, 1998, s. 173). Niger ve ordusunun, MS 193 yılında Nicaea'da (Cass. Dio 74. 6. 4-6; Herodian. 3. 2. 10) ve MS 194 yılında Issos'ta (Cass. Dio 74. 7. 1-8; Herodian. 3. 4. 1-5) aldığı ağır yenilgi neticesinde Septimius Severus, mağlup orduları cezalandırmak yerine, yaptıkları yanlış tercihin telafisi için bu orduları, Parthlarla savaşmak üzere Mezopotamya'ya götürmüştür. Ordu, burada büyük bir zafer elde etmiş ve *Scythica*'nın bir kısmı muhtemelen yeni doğu sınırını korumak için Zeugma'nın dışında görevlendirilmiştir. Severus, MS 197 yılında diğer rakibi Clodius Albinus'la başarılı bir şekilde başa çıktıktan sonra, Parthların yeni fethedilen Mezopotamya topraklarına saldırı düzenlemeleri haberini alır almaz tekrar buraya dönmüş ve İkinci Parth Savaşı'nda da zafere ulaşarak düşmanın başkenti Ctesiphon'u ele geçirmiş ve yönünü, Traianus tarafından alınamayan Hatra'ya çevirmiştir. Bu dönemde Zeugma, Fırat sınırındaki askerî seferlerde önemli bir üs olarak kullanılmıştır (Wagner, 1977, ss. 524-526, s. 529, s. 532; Speidel, 1998, s. 173). İç savaşta Pescennius Niger'i destekleyen Hatra'da (Herodian. 3. 1. 3, 3. 9. 1) gerçekleştirilen kuşatma, başarısızlıkla sonuçlansa da Severus'un diplomatik zaferi sayesinde kent düşmüştür (Speidel, 1998, s. 173). Europos'ta bulunan bir yazıt ve Cassius Dio'nun ifadeleri, Dura'da konuşlandırılan birliklerin Hatra Kuşatması'na katıldıklarına işaret etmektedir. Dolayısıyla, *IV Scythica* askerlerinin de söz konusu operasyona destek vermiş oldukları düşünülebilir (Cass. Dio 75. 11. 2; Speidel, 1984, ss. 301-309; Speidel, 1998, s. 173).

Hatra Kuşatması sırasında (MS 197) *IV Scythica*'nın bir müfrezesi, daha önce ifade edildiği gibi, Fırat'ın doğu yakasındaki Osrhoene eyaletinden geçerek Zeugma'yla Samosata'yı birbirine bağlayan yol üzerindeki Eski Hisar'da bir *castellum* inşa etmiştir. Lejyonun askerleri, söz konusu iki kent arasındaki yolu korumak için büyük olasılıkla bu ileri karakolda görev yapmışlardır (Speidel, 1998, s. 174). Bununla birlikte Zeugma'dan ele geçen ve MS 2. yüzyılın son yıllarına veya MS 3. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilen *Legio IV Scythica* damgalı tuğlalar,²⁷ lejyonun Zeugma'yla Samosata

²⁷ 12-13 Temmuz 1972 yılında Jörg Wagner'in Zeugma ve *territoriumunda* yaptığı yüzey taraması sırasında, At Meydanı'nın batı kenarı, Nizip-Belkis yoluna çıkan eğimli bölge, Değirmen Boğazı adı verilen alan ve kentin batı nekropolünde (Karatepe) toplam yedi adet lejyon damgalı (*LEG IIII SCY*) tuğla fragmenti ele geçmiştir. Bu *teğulalardan* Değirmen Boğazı civarında bulunanlar, büyük olasılıkla 1969 yılında Nizip'ten Belkis'a giden yolun yeniden inşası sırasında ortaya çıkmıştır. Buluntular, Suriye'nin kuzeyinde yer alan ve bugün karargâhı büyük oranda keşfedilen *legio IV Scythica*'nın bilinen ilk damgalı tuğlaları olması açısından büyük önem arz etmektedir. Özellikle Arulis/Ehneş'teki taş ocaklarıyla bağlantılı olarak bu tuğlalar, *Scythica*'nın kent ve civarında inşa faaliyetleri yürüttüğünü kanıtlamakla birlikte, lejyon karargâhının yeri konusunda da kesin bir işaret olarak görülmektedir. Tamamı dikdörtgen şekle sahip ve sradan askerler tarafından mühürlendikleri anlaşılan tuğlaların tarihlendirilebilmesi, herhangi bir stratigrafik bulgu olmadıktan yalnızca birkaç paleografik ipucuyla mümkün olmuştur. Iudaea'daki Aelia Capitolina'dan ele geçen *Legio X Fretensis* damgalı *teğulalar* ve *III Scythica* buluntularını kıyaslayan Wagner, her iki buluntu grubu arasında yazı ve harf karakteri açısından benzerlikler olduğunu, dolayısıyla

arasındaki Karasu üzerinde bir köprü inşa ederek Fırat'ın batı yakasındaki bu iki kent arasındaki yol bağlantısını güçlendirdiğini göstermektedir. Bu inşaat çalışmaları, Septimius Severus'un esas olarak MS 198 yılında Küçük Asya ve Suriye'nin çeşitli bölgelerinde gerçekleştirdiği sistematik yol onarımı ve iyileştirme programının bir parçası olmalıdır (Wagner, 1977, ss. 520-521).

Büyük İskender'e öykünen ve bunu saplantı hâline getiren imparator Caracalla, MS 216 yılında Parthlar'la savaşmak üzere ordusunu Dicle'nin ötesine sevk etmiştir. Zeugma, bu dönemde de önemli bir üs olarak kullanılmış ve büyük olasılıkla *IV Scythica*'nın bir müfrezesi, Pannonia lejyonlarına (*Legio I-II Adiutrix* ve *X-XIII Gemina*) bağlı birliklerle söz konusu sefere katılmıştır (Wagner, 1977, s. 524; Millar, 1993, s. 144; Speidel, 1998, s. 174, 193, no. 57). Lejyonun katıldığı diğer bir askerî operasyon, Severus Alexander'in Sasaniler'le giriştiği savaştır. Söz konusu savaşlarda Roma ordusu, kuzeyden Armenia'ya giren birlikler, imparatorun Mezopotamya'nın kuzeyine yönlendirdiği müfreze ve Fırat Nehri'ne doğru ilerleyen güney saldırı kolu olmak üzere üç gruba ayrılmıştır. *IV Scythica*'ya bağlı bir müfreze, *praefectus*larının komutasında, düşmana güneyden saldıran birliklerle hareket etmiş ve savaşa katılmıştır. Her ne kadar savaş başarıyla sonuçlanmış olsa da güneyden hareket eden birlik, yenilgiye uğramış ve yok edilmiştir (Cass. Dio 80. 3. 1-3; Herodian. 6. 2. 1-3, 6. 5. 5, 6. 6. 3; Millar, 1993, ss. 149-151; Speidel, 1998, s. 175). Dura-Europos'tan ele geçen bir yazıt, bu savaşta ölen *IV Scythica*'nın *praefectus*unu anmaktadır²⁸.

MS 239 yılında Sasaniler'in yeniden saldırıya geçmeleri sonucunda Dura-Europos ve çevresi zarar görmüştür (Millar, 1993, ss. 132, ss. 150-152; Speidel, 1998, s. 175). Bunun üzerine III. Gordianus, MS 242 yılında karşı saldırıya geçmiştir. Yapılan savaşta imparator Gordianus öldürülmüştür. *IV Scythica* askerlerinin Gordianus'un Sasani seferine katıldığına dair hiçbir kanıt bulunmamaktadır. Gordianus'un halefi, Philippus Arab tarafından Sasanilerle yapılan barış, I. Shapur'un MS 252 yılındaki istilasına kadar devam etmiştir. Shapur'un saldırıları sırasında Dura-Europos büyük olasılıkla geçici olarak Sasanilerin eline geçmiştir. Çok geçmeden Roma ordusu tarafından geri alınan kentin, *IV Scythica*'nın bir müfrezesinden oluşan askerî birliği de MS 254 yılında Dura'daki eski kampına geri dönmüştür. Yaklaşık iki ya da üç yıl sonra, MS 256/7, kenti ele geçiren Sasani ordusu, Dura-Europos'u yok etmiştir. Bu yıkım, aynı zamanda Roma Dura'sının da sonu olmuştur (Speidel, 1998, s. 174, 183, no. 25).

Dura-Europos'un yıkılmasıyla sonuçlanan Sasani saldırısının küçük bir çatışmadan ibaret olduğu düşünülmektedir. Zira I. Shapur'un son ve en büyük istilası ki Roma için esas yıkıcı olan, MS 260 yılında gerçekleşmiştir. Sasani saldırıları bu dönemde Kilikia ve Kappadokia'nın içlerine kadar ulaşmış ve Antiokheia ele geçirilmiştir. Ancak, Roma için en kötü sonuç, imparator Valerianus'un yakalanmasıdır. *IV Scythica*'nın bu saldırılar sırasındaki rolü ve karargâhının akıbeti bilinmemektedir (Millar, 1993, ss. 165-167; Speidel, 1998, s. 175).

MS 252 yılında Sasani imparatoru I. Shapur'un yönetimindeki akınlar sırasında garnizon kenti Zeugma ele geçirilmiş ve yok edilmiştir (ŠKZ/RGDS 14; Kennedy, 1998a, s. 155, no. 69; Speidel, 1998, s. 175). Zeugma'da MS 249 yılına kadar basımı devam eden oğlak betimli (aynı zamanda lejyonun *signum*u) sikkelerin de kanıtladığı gibi, *IV Scythica*'nın askerleri Sasani saldırılarına kadar kentte konuşlandırılmaya devam etmişlerdir (Wagner, 1977, s. 532; Kennedy, 1998a, s. 152, no. 56; Speidel, 1998, s. 175). Bu tarihten MS 4. yüzyıla kadar, lejyonun garnizonunun bulunduğu yer konusunda bilgi veren herhangi bir kaynak yoktur. *Notitia Dignitatum*'da yer alan bilgiler, MS 4. yüzyılda *Legio IV Scythica*'nın karargâhının Zeugma'nın yaklaşık 140 mil güneydoğusunda yer alan Oresa'da (Tayibe/Al-Taybah/Suriye) olduğunu göstermektedir²⁹. Lejyonun Oresa'ya tam olarak hangi tarihte

Severuslar Dönemi'ne tarihlendirilen Aelia Capitolina buluntuları nedeniyle *Legio IV Scythica*'ya ait damgalı tuğla fragmentlerinin de MS 2. yüzyılın 2. yarısına veya 3. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilebileceğini ifade etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. (Wagner, 1976, ss. 136-143, Abb. 14, ss. 1-7, ss. 283-284). Zeugma ve Karasu üzerindeki Roma köprüsü civarından ele geçen *Legio IIII Scythica* damgalı diğer tuğla fragmentleri için bk. (Kennedy, 1998b, ss. 133-135, Fig. 8.11).

²⁸ Dura'dan ele geçen ve lejyon *praefectus*unun (*praefectus legionis/ἑπαρχος λεγεῶνος*) anıldığı mezar yazıtı için bk. (Speidel, 1998, s. 181, no. 18).

²⁹ *Praefectus legionis quartae Scythicae, Oresa*. Bk. (Not. dign. or. XXXIII. 23).

Roma'nın Doğu Sınırında Siyasi, Askerî ve Diplomatik Bir Merkez Olarak Zeugma ve *Legio IIII/IV Scythica*

nakledildiği bilinmemektedir. Ancak, özellikle Lucius Verus'un Mezopotamya'nın kuzeybatısında, yeni Roma üsleri kurmasından ve Septimius Severus'un Birinci Parth Savaşı'ndan sonra Roma sınırının Dicle'ye kayması, Zeugma'nın askerî bir üs olarak önemini az da olsa yitirmesine neden olmuştur. Bu nedenle *IV Scythica*, kent MS 252 yılında yıkılmasıyla birlikte, barbar akınlarını önlemeye daha uygun bir bölgeye taşınmış olabilir. Bununla birlikte, lejyonun tamamının, söz konusu yıkımdan sonra Fırat Nehri üzerindeki garnizonu terk etmemiş olması da mümkündür (Wagner, 1977, s. 532; Speidel, 1998, s. 176). *Scythica*'nın, Diokletianus'un MS 298/299-301 yıllarında doğu sınırını yeniden düzenleyip tahkim etmesinden sonra Zeugma'daki kampından ayrılmış olma ihtimali oldukça yüksektir. MS 351-353 yıllarında yaşanan iç savaş sırasında Zeugma'da seçkin bir atlı birliğin (*equites scutarii Aureliaci*) varlığı, bu durumu kanıtlar niteliktedir (AE 1977, 818; Wagner, 1976, s. 262, no. 149; Speidel, 1984, ss. 401-403; Speidel, 1998, s. 176, dn. 64; Görkay, 2017, s. 160). Bu nedenle karargâhın, her halükârda en geç bu yıllarda Oresa'ya taşındığı ve lejyonun dördüncü yüzyıl boyunca burada konuşlandırıldığı düşünülebilir. Ne yazık ki *IV Scythica*'nın bu yüzyıldaki tarihine ışık tutacak tek bir iz yoktur ve lejyon hakkında bilinen son bilgi, *Notitia Dignitatum*'un, lejyonu MS 4. yüzyılın sonunda Suriye Dükü'nün (*Dux Syriae*) komutasında listelediği kayıttır Ritterling, 1925, s. 1561; Wagner, 1977, s. 532; Millar, 1993, s. 180-182; Speidel, 1998, ss. 175-176; Adak ve Görkay, 2024, s. 16, dn. 70; Yarılgâş, 2017, ss. 158-159).

SONUÇ

Askerî bir kentin tüm unsurlarını barındırmasının yanı sıra, sivil yapıları ve sosyal dokusuyla da öne çıkan Zeugma, Roma İmparatorluğu'nun doğu sınırındaki en önemli ve en stratejik garnizon kentlerinden biri olmuştur. Özellikle Fırat Nehri üzerindeki stratejik geçiş noktalarından birinde yer alması, kentin yalnızca askerî değil, aynı zamanda yüzyıllar boyunca bölgesel ticaret ve ulaşım ağlarında merkezî bir rol üstlenmesine imkân tanımıştır. Arkeolojik, epigrafik ve nümismatik veriler, Zeugma'nın zengin, güçlü ve görkemli kent yapısını somut biçimde ortaya koymaktadır.

Zeugma'nın doğu sınırındaki bu stratejik konumu, Roma'nın Suriye ve Mezopotamya'daki askerî operasyonlarında, sınır güvenliğinin sağlanmasında ve sınır bölgelerinde nüfuzunun kalıcı şekilde tesis edilmesinde belirleyici bir işlev üstlenmiştir. Bununla birlikte Zeugma, İran (Parth ve Sasani), Kafkasya ve Karadeniz istikametinden gelebilecek tehditlere karşı, Küçük Asya ve sınır eyaletlerinin güvenliğinde kritik bir savunma hattı işlevi üstlenmiştir.

Erken dönemde gerçekleştirilen epigrafik ve arkeolojik araştırmalar, *Legio IV Scythica*'nın Zeugma'ya kalıcı biçimde yerleştirildiği yönündeki değerlendirmeleri güçlendirmiştir. Özellikle, Kuzey Suriye başta olmak üzere sınır bölgelerinde ele geçen yazıtlar, mühürlü kiremit fragmentleri, taş ocaklarında görev yapan askerî personele ilişkin kayıtlar ve çeşitli malzeme buluntuları, lejyonun kentle olan fiziksel ve idari entegrasyonunu açık biçimde ortaya koymaktadır. Zeugma'nın yaklaşık 12 km güneydoğusunda yer alan Arulis'teki taş ocaklarının uzun süre boyunca lejyon denetiminde işletilmesi, kentin askerî yapılaşmasının bu üretim altyapısına dayandığını kanıtlamaktadır.

Sınırlı sayıdaki yazılı kaynakların yanı sıra, kentten ele geçen epigrafik veriler, *Legio IV Scythica*'nın Zeugma'yla olan kalıcı ve güçlü bağlarını teyit etmektedir. Erken İmparatorluk Dönemi'nde birlik bünyesinde görev yapan senato sınıfına mensup genç subayların sayıca fazlalığı ise lejyonun yalnızca sıradan bir sınır garnizonunda değil, siyasi, sosyal ve askerî bakımdan önemli bir merkezde konuşlandırıldığını göstermektedir. Nitekim birlik komutanının, eyalet valisinin yokluğunda onun yetkilerini üstlenmiş olması, Zeugma'nın başkent Antiokheia'ya olan görece yakınlığıyla ve bölgesel idari düzende sahip olduğu stratejik konumla doğrudan ilişkilidir.

Kentte ele geçen bazı askerî mezar yazıtlarında birlik adı açıkça belirtilmeksizin askerî kimliği yapılan dolaylı vurgu, *Legio IV Scythica*'nın kentle olan ilişkisinin dönemin toplumsal hafızasında köklü, bilinir ve yerleşik bir gerçeklik hâline geldiğini; dolayısıyla, birliğin adını ayrıca belirtme gereği duyulmadığını açıkça ortaya koymaktadır.

Lejyonun sahip olduğu mühendislik yetkinliği sayesinde inşa edilen su sistemleri, yollar ve kamusal yapılar, Zeugma'nın yalnızca askerî bir üs olmanın ötesine geçerek Roma kentsel anlayışı doğrultusunda planlanmış, sürekli yerleşime ve kurumsal işleyişe uygun, gelişmiş bir kent kimliği kazanmasını sağlamıştır.

Antik kaynaklarla arkeolojik verilerin birlikte değerlendirilmesi, Zeugma'nın Roma-İran sınır hattında yalnızca coğrafi değil, aynı zamanda siyasî, ideolojik ve diplomatik bakımdan da özel bir konuma sahip olduğunu ortaya koymaktadır. İki büyük imparatorluğun egemenlik alanlarının kesiştiği bu kent, sınır ötesi diplomatik temasların, güç müzakerelerinin ve meşruiyet mücadelelerinin merkezlerinden biri olarak stratejik bir tarihsel mekân niteliği taşımaktadır.

Netice itibarıyla Zeugma; sahip olduğu ulaşım altyapısı, coğrafi konumu ve askerî kapasitesi sayesinde, Roma'nın doğu sınır hattındaki stratejik planlamalarının merkezinde yer alan çok yönlü bir askerî, diplomatik ve lojistik merkez olarak öne çıkmıştır. Antik kaynaklarda da vurgulandığı üzere, Parth ordusunun Fırat Nehri üzerindeki geleneksel geçiş güzergâhının Roma tarafından kontrol altına alınması ve bu sayede düşman hareketlerinin yönlendirilebilmesi, Zeugma'nın coğrafi konumunun askerî stratejiyle doğrudan örtüştüğünü gösteren çarpıcı örneklerden biridir. Dolayısıyla Zeugma, yalnızca fizikî bir sınır yerleşimi değil; aynı zamanda Roma'nın doğudaki uzun vadeli siyasî, askerî ve diplomatik hedeflerinin sahada somutlaştığı stratejik bir merkez işlevi görmüştür.

Extended Summary

Founded around 300 BCE by Seleucus I Nicator, the founder of the Seleucid Empire, as a Macedonian colony, Seleucia on the Euphrates—also known as Zeugma—emerged as one of the most significant garrison cities on Rome's eastern frontier, distinguished by its strategic location and multiple functions. Situated at the point where the ancient land routes extending from the Anatolian Plateau to the Mesopotamian plain converged with the Euphrates crossing, the city's geographical advantage made it, throughout antiquity, a key node not only for transport and trade, but also for frontier security and the maintenance of regional balances of power.

Archaeological evidence and literary sources indicate that *Legio IV Scythica* established a permanent base at Zeugma. In the late first century CE, particularly during the First Jewish Revolt, when other legions in the region were redeployed from the Euphrates sector, this legion assumed responsibility for the defence of the Euphrates frontier. This clearly demonstrates that Zeugma was more than a temporary military base, coming to function as a long-term and stable military centre within Rome's eastern frontier defence system.

Ancient sources clearly reveal that the chain of events unfolding in 37/38 CE transformed Zeugma from merely a military base into a multidimensional centre in which diplomatic relations, cultural representation, and the contest for political prestige intersected within Rome's eastern frontier policy. From the Early Imperial period onwards, Zeugma held a decisive role in Rome's eastern frontier policy, functioning not only as a centre for the command and coordination of military operations, but also as a venue for political negotiations, the representation of imperial authority, and the reinforcement of legitimacy. The city stood out not only because of its geographical location, but also because of its active role in securing stability along the eastern frontier and maintaining regional balances of power; this is supported by archaeological and epigraphic evidence as well as detailed accounts in ancient sources. These sources particularly highlight that Zeugma functioned not merely as a frontier garrison, but also as an important centre of diplomacy and power, where political negotiations took place and imperial prestige was visibly asserted.

Positioned at a critical location for the security of Asia Minor, Zeugma emerged as one of the foremost military and administrative centres on Rome's eastern frontier, serving as a key transit point connecting the vast regions of Mesopotamia, Syria, and the Iranian world. Beyond controlling the crossing of the Euphrates River and regional trade routes, the city played an active role in

Roma'nın Doğu Sınırında Siyasi, Askerî ve Diplomatik Bir Merkez Olarak Zeugma ve *Legio IIII/IV Scythica*

regulating, taxing, and securing cross-border commerce. Owing to its strategic location along the Euphrates frontier, its role in the defence of the provinces of Commagene and Syria, and its relative proximity to Antioch—an important *metropolis* and the provincial capital of Syria—Zeugma assumed a central function in Rome's logistical, military, and political planning in the East.

Legio IV Scythica conducted military operations both in extra-provincial regions to the north-east of its principal base—particularly in Armenia and beyond—and in southern areas such as Dura-Europos and Lejjā. These activities were not limited to military operations but also encompassed various civil construction works. *Legio IV Scythica* contributed to the construction of both military and civilian structures across different regions of the province of Syria, actively participating in the construction, maintenance and repair of roads, bridges, canals, towers, fortresses, and outposts, particularly in and around Zeugma. As attested by ancient sources, these geographical and military advantages played a decisive role in the implementation of Rome's eastern frontier security and stability policies. Zeugma's strategic location on the Euphrates, the continuous and permanent stationing of *Legio IV Scythica* in the region, and the city's geographical proximity to Antioch placed Zeugma beyond the sphere of military activity alone, establishing it as a long-term and stable centre within the eastern frontier defence system.

The legion, known to have remained stationed at Zeugma until the early 350s CE, played an active role not only in Parthian campaigns, the suppression of regional uprisings, and infrastructure and construction works, but also, through its *vexillationes*, in local security and intelligence operations carried out primarily along the frontier line and in different parts of Asia Minor.

The presence of soldiers and commanders who served in *Legio IV Scythica*, whose principal base was located at Zeugma for centuries, is clearly attested through archaeological remains and epigraphic evidence. Funerary stelae, votive inscriptions, and building inscriptions not only reveal individual identities but also provide comprehensive information regarding the legion's ethnic composition, command structure, organisation, and activities within the region. In this context, the influence of *Legio IV Scythica* extended beyond its military functions; service and command within the legion also played a significant role in the rise of elites of eastern origin and distinguished senatorial magistrates through the *cursus honorum* to senior administrative and military positions within the imperial hierarchy. Existing evidence concerning the officer corps provides concrete indications of this role. Furthermore, although some military funerary inscriptions found in the city do not explicitly mention the legion's name, their indirect emphasis on military identity indicates that *Legio IV Scythica* had become a deeply rooted and well-established presence in the collective memory of the Zeugma community, and that there was therefore no need to identify the unit by name.

KAYNAKÇA

Adak, M. ve Görkay, K. (2024). Zeugma'da Afrikalı bir lejyon askeri. F. G. Özaktürk vd. (Ed.), *SAPIENTIA: Cumhuriyetin Yüzüncü Yılında Prof. Dr. Güngör Varımlıoğlu ve Prof. Dr. Ender Varımlıoğlu Onuruna Yazılar*, Ankara, 1-28.

Albustanlıoğlu, T. (2015). Zeugma (Arulis/Ehneş) taş ocaklarında ismi belirlenen bir başka lejyon: *Legio IIII Flavia Felix. Anatolia* (41), 135-1589.

Algaze, G., Breuninger, R. ve Knudstad, J. (1994). The Tigris-Euphrates archaeological reconnaissance project: Final report of the Birecik and Carchemish dam survey areas. *Anatolica* (20), 1-96.

Aylward, W. (2013). The rescue excavations at Zeugma in 2000. W. Aylward (Ed.), *Excavations at Zeugma. Conducted by Oxford Archaeology*, Los Altos, California: Packard Humanities Institute, 1-54.

Birley, A. R. (1999). *Septimius Severus: The African emperor*, London-New York: Routledge.

Blömer, M. ve Winter, E. (2011). *Kommagene: Toros ve Fırat arasındaki tanrılar ülkesi*. N. Naycı vd. (Çev.), İstanbul: Homer Kitabevi.

Bohec, Y. Le (1994). *The imperial Roman army*. R. Bate (Çev.), London: Routledge.

Butcher, K. (2009). The Euphrates frontier and the civic era of Zeugma. O. Tekin (Ed.), *Ancient History, Numismatics and Epigraphy in the Mediterranean World. Studies in memory of Clemens E. Bosch and Sabahat Atlan and in honour of Nezahat Baydur*, İstanbul: Ege Yayınları, 81-83.

Campbell, B. (1978). The marriage of soldiers under the empire. *The Journal of Roman Studies* (68), 153-166.

Comfort, A., Abadie-Reynal, C. ve Ergeç, R. (2000). Crossing the Euphrates in antiquity: Zeugma seen from space. *Anatolian Studies* (50), 99-126.

Crowther, C. V. (2003) Inscriptions of Antiochus I of Commagene and other epigraphical finds. J.H. Humphrey (Ed.), *Zeugma: Interim Reports. Rescue Excavations (Packard Humanities Institute), Inscription of Antiochus I, Bronze Statue of Mars, House and Mosaic of the Synaristôsai, and Recent Work on the Roman Army at Zeugma (JRA Suppl. 51)*, Portsmouth, Rhode Island, 57-67.

Crowther, C. V. (2013). Inscriptions on stone. W. Aylward (Ed.), *Excavations at Zeugma. Conducted by Oxford Archaeology*, Los Altos, California: Packard Humanities Institute, 192-219.

Crowther, C. V. ve Facella, M. (2003). New evidence for the ruler cult of Antiochus of Commagene from Zeugma. G. Heedemann ve E. Winter (Eds.), *Neue Forschungen zur Religionsgeschichte Kleinasiens (Asia Minor Studien 49, Elmar Schwertheim zum 60. Geburtstag gewidmet)*, Bonn: Rudolf Habelt, 41-80.

Crowther, C. V. ve Facella, M. (2018). Yeni epigrafik buluntuların ışığında I. Antiokhos'un kutsal alanları. J. Wagner (Ed.), *Fırat Kıyısında Tanrı Krallar: Kommagene'de Yeni Kazılar ve Araştırmalar*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 85-91.

Dąbrowa, E. (1993). *Legio X fretensis. A prosopographical study of its officers (I-III c. A.D.)*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

Dąbrowa, E. (1994), The Bellum Commagenicum and the ornamenta triumphalia of M. Ulpius Traianus. E. Dąbrowa (Ed.), *The Roman and Byzantine Army in the East. Proceedings of a Colloquium Held at the Jagiellonian University, Kraków in September 1992*, Kraków: 19-27.

Dąbrowa, E. (2000). Legio X fretensis. Y. Le Bohec (Ed.), *Les légions de Rome sous le Haut – Empire (Actes du Congrès de Lyon, 17-19 septembre 1998)*, Tome I, Paris: Diffusion De Boccard, 317-325.

Dąbrowa, E. (2009). The Roman army in Syria under Augustus and Tiberius. A. Morillo, N. Hanel ve E. Martín (Eds.), *Limes XX. XX Congreso Internacional de Estudios sobre la Frontera Romana / XXth International Congress of Roman Frontier Studies, León, España, Septiembre 2006 (Anejos de Gladius 13)*, Vol. II, Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Instituto Histórico Hoffmeyer, Instituto de Arqueología de Mérida, 997-1005.

Dando-Collins, S. (2010). *Legions of Rome: The definitive history of every imperial Roman legion*. London: Quercus.

Davies, R. W. (1989). *Service in the Roman army*. D. Breeze ve V. A Maxfield (Eds.) Edinburgh: University Press.

Debevoise, N. C. (1938). *A political history of Parthia*. Chicago, IL: The University of Chicago Press.

Devijver, H. (1998). Commanders and officers of legio III Scythica. D. Kennedy (Ed.), *The Twin Towns of Zeugma on the Euphrates. Rescue Work and Historical Studies (JRA Suppl. 27)*, Portsmouth, Rhode Island: Journal of Roman Archaeology, 205-232.

**Roma'nın Doğu Sınırında Siyasi, Askerî ve Diplomatik Bir Merkez Olarak Zeugma ve Legio
III/IV Scythica**

Doğancı, K. (2007). *Roma principatus dönemi (M.Ö. 27-M.S. 284) Bithynia eyaleti valileri (prosopografik bir inceleme)*. (Yayımlanmamış doktora tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Eck, W. (1982). Jahres- und provinzialfasten der senatorischen statthalter von 69/70 bis 138/139. *Chiron* (12), 281-362.

Edwell, P. (2008). *Between Rome and Persia: The middle Euphrates, Mesopotamia and Palmyra under Roman control*, London/New York: Routledge.

Elton, H. (2013). Zeugma's military history in light of the rescue excavations, Excavations at Zeugma Conducted by Oxford Archaeology. W. Aylward (Ed.), *Excavations at Zeugma. Conducted by Oxford Archaeology*, Los Altos, California: Packard Humanities Institute, 375-380.

Ergeç, R. (2006a). Belkıs/Zeugma'nın kronolojik tarihi. R. Ergeç (Ed.), *Belkıs – Zeugma ve Mozaikleri*, İstanbul, 17-22.

Ergeç, R. (2006b). Zeugma'da kaçak kazılar, bilimsel araştırmalar ve Zeugma nekropolü. R. Ergeç (Ed.), *Uluslararası Geçmişten Geleceğe Zeugma Sempozyumu/International Symposium on Zeugma: From Past to Future (20-22 Mayıs 2004, Gaziantep)*, Gaziantep, 81-90.

Ergeç, R., Önal, M. ve Wagner, J. (2018). Fırat Seleukeia'sı/Zeugma – Roma İmparatorluğu'nun doğu sınırında önemli bir garnizon ve ticaret kenti. J. Wagner (Ed.), *Fırat Kıyısında Tanrı Krallar: Kommagene'de Yeni Kazılar ve Araştırmalar*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 223-240.

Erol, A. F. ve Tamer, D. (2020). Zeugma'dan ele geçen Geç Roma kırmızı astarlı seramikleri. *Anatolia* (46), 49-121.

Facella, M. (2005). The economy and coinage of Commagene: First century BC-first century AD. S. Mitchell & C. Katsari (Eds.), *Patterns in the Economy of Roman Asia Minor*, Swansea: Classical Press of Wales, 225-250.

Farnum, J. H. (2005). *The positioning of the Roman imperial legions*. (BAR Int. Ser. 1458), Oxford: Archaeopress.

Gawlikowski, M. (1996). Thapsacus and Zeugma: The crossing of the Euphrates in Antiquity. *Iraq* (58), 123-133.

Gawlikowski, M. (1997). The Syrian desert under the Romans. S. E. Alcock (Ed.), *The Early Roman Empire in the East*, Oxford: Oxbow, 37-54.

Gebhardt, A. (2002). *Imperiale politik und provinzielle entwicklung: Untersuchungen zum verhältnis von Kaiser, heer und städten im Syrien der vorseverischen zeit*, Berlin.

Görkay, K. (2017). Zeugma lejyon yerleşkesi: Yeni araştırmalar, sonuçlar ve ön değerlendirmeler. *Anatolia* (43), 147-178.

Görkay, K. (2018). Yeni araştırmalar ışığında Zeugma. J. Wagner (Ed.), *Fırat Kıyısında Tanrı Krallar: Kommagene'de Yeni Kazılar ve Araştırmalar*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 245-253.

Görkay, K. (2020a). Araştırma tarihçesi. K. Görkay (Ed.), *Zeugma - İki Dünya Arasında: Yaşamdan Ebediyete Zeugma'da Evler ve Mezarlar*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 16-17.

Görkay, K. (2020b). Evlerde ve mezarlarda askeri kültürün izleri. K. Görkay (Ed.), *Zeugma - İki Dünya Arasında: Yaşamdan Ebediyete Zeugma'da Evler ve Mezarlar*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 102-115.

Görkay, K. (2020c). Tarihte Zeugma. K. Görkay (Ed.), *Zeugma - İki Dünya Arasında: Yaşamdan Ebediyete Zeugma'da Evler ve Mezarlar*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 12-14.

Greene, E. M. (2015). Conubium cum uxoribus: wives and children in the Roman military diplomas. *Journal of Roman Archaeology* (28), 125-159.

Hartmann, M. ve Speidel, M. A. (2002). Roman military forts at Zeugma. A preliminary report. P. Freeman vd. (Eds.), *Limes XVIII. Proceedings of the XVIIIth International Congress of the Roman Frontier Studies held in Amman, Jordan (September 2000)*, Vol. I (BAR Int. Ser. 1084), Oxford, 259-268.

Hartmann, M. ve Speidel, M. A. (2003). The Roman army at Zeugma: Recent research results. J.H. Humphrey (Ed.), *Zeugma: Interim Reports. Rescue Excavations (Packard Humanities Institute), Inscription of Antiochus I, Bronze Statue of Mars, House and Mosaic of the Synaristôsai, and Recent Work on the Roman Army at Zeugma* (JRA Suppl. 51), (100-126), Portsmouth, Rhode Island: Journal of Roman Archaeology, 100-126.

Hartmann, M. ve Speidel, M. A. (2013). Military installations at Zeugma: An overview of the Swiss archaeological investigations, 2001–2003. W. Aylward (Ed.), *Excavations at Zeugma. Conducted by Oxford Archaeology*, Altos, California: Packard Humanities Institute, 381-392.

Honigmann, E. (1932). Syria. *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* (IV A.2, col. 1549-1727), Stuttgart: J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung.

Isaac, B. (1990). *The limits of empire: Roman army in the East*, Oxford: Clarendon Press.

Kaya, E. (2015). *M.Ö. 1. yüzyıl ve M.S. 2. yüzyılda Anadolu'daki operatif Roma lejyonları*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Kaya, E. (2024). *Roma'nın doğu sınır birliklerinin sefer organizasyonu (M.Ö. 1. yüzyıl-M.S. 3. yüzyıl)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Kennedy, D. (1998a). Ancient sources for Zeugma (Seleucia-Apamea). D. Kennedy (Ed.), *The Twin Towns of Zeugma on the Euphrates. Rescue Work and Historical Studies* (JRA Suppl. 27), Portsmouth, Rhode Island: Journal of Roman Archaeology, 139-162.

Kennedy, D. (1998b). Miscellaneous artefacts. D. Kennedy (Ed.), *The Twin Towns of Zeugma on the Euphrates. Rescue Work and Historical Studies* (JRA Suppl. 27), Portsmouth, Rhode Island: Journal of Roman Archaeology, 129-138.

Kennedy, D. (1998c). Conclusion: Roman Zeugma. D. Kennedy (Ed.), *The Twin Towns of Zeugma on the Euphrates. Rescue Work and Historical Studies* (JRA Suppl. 27), Portsmouth, Rhode Island: Journal of Roman Archaeology, 237-247.

Keppie, L. J. F. (1986). The legions in the East from Augustus to Trajan. P. Freeman ve D. L. Kennedy (Eds.), *The Defence of the Roman and Byzantine East* (BAR Int. Ser. 297), Oxford, 411-429.

Keppie, L. (1998). *The making of the Roman army: From republic to empire*, London: Routledge.

Kienast, D., Eck, W. ve Heil, M. (2017⁶). *Römische kaisertabelle. Grundzüge einer römischen kaiserchronologie*. (6., überarbeitete Auflage), Darmstadt: WBG.

Kissel, Th. (1995). *Untersuchungen zur logistik des römischen heeres in den provinzen des griechischen ostens* (27 v. Chr.-235 n. Chr.). St. Katharinen: Scripta Mercaturae Verlag.

Lepper, F. A. ve Frere, S. (1988) *Trajan's Column. A new edition of the Cichorius Plates. Introduction, commentary and notes*, Gloucester: Alan Sutton.

M'Elderry, R. K. (1909) The legions of the Euphrates frontier. *The Classical Quarterly* (3/1), 44-53.

Magie, D. (1950). *Roman rule in Asia Minor to the end of the third century after Christ*, Vol. I, Princeton.

Maxfield, V. A. (1972). *The dona militaria of the Roman army*. (Yayımlanmamış doktora tezi), Durham University, Durham.

Maxfield, V. A. (1981). *Roman military decorations*. London: B. T. Batsford.

Millar, F. (1993). *The Roman Near East, 31 BC – AD 337*. Cambridge-Mass.: Harvard University Press.

**Roma'nın Doğu Sınırında Siyasi, Askerî ve Diplomatik Bir Merkez Olarak Zeugma ve Legio
III/IV Scythica**

Mitford, T. B. (2018). *East of Asia Minor: Rome's hidden frontier*, vols. I-II, Oxford: Oxford University Press.

Omar, I. (2017). *Les légions romaines de la province de Syrie sous le Haut-Empire d'après les inscriptions latines et grecques*. (Yayımlanmamış doktora tezi), Université Paris sciences et lettres, Paris.

Parker, H. M. D. (1992). *Roman legions*. New York: Dorset Press.

Phang, S. E. (2001). *The marriage of Roman soldiers (13BC–AD 235. Law and family in the imperial army*. Leiden-Boston-Köln: Brill.

Phang, S. E. (2002). The families of Roman soldiers (first and second centuries A.D.): Culture, law, and practice. *Journal of Family History* (27/4), 352-373.

Pollard, N. (2000). *Soldiers, cities, and civilians in Roman Syria*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Pollard, N. ve Berry, J. (2012). *The Complete Roman Legions*, London: Thames&Hudson.

Rémy, B. (1989). *Les carrières sénatoriales dans les provinces romaines d'Anatolie au Haut-Empire (31 av.J.-C. – 284 ap.J.-C.)*. Pont-Bithynie, Galatie, Cappadoce, Lycie-Pamphylie et Cilicie, İstanbul-Paris.

Ritterling, E. (1925). Legio. *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, (XII.2, col. 1211-1829), Stuttgart: J.B. Metzler.

Rose, C. B. (2013). A new relief of Antiochus I of Commagene and other stone sculpture from Zeugma. W. Aylward (Ed.), *Excavations at Zeugma. Conducted by Oxford Archaeology*, Los Altos, California: Packard Humanities Institute, 220-231.

Roth, J. P. (1999). *The logistics of the Roman army at war (264 B.C.-A.D. 235)*. Leiden-Boston-Köln: Brill.

Saxer, R. (1967). *Untersuchungen zu den vexillationen des römischen kaiserheeres von Augustus bis Diokletian*, Köln-Graz: Böhlau Verlag.

Scheidel, W. (2007). Marriage, families, and survival: Demographic aspects, P. Erdkamp (Ed.), *A Companion to the Roman Army*. Malden, MA-Oxford: Blackwell Publishing, 417-434.

Speidel, M. A. (1998). Legio III Scythica, its movements and men. D. Kennedy (Ed.), *The Twin Towns of Zeugma on the Euphrates: Rescue Work and Historical Studies (JRA Suppl. 27)*, Portsmouth, Rhode Island: Journal of Roman Archaeology, 163-204.

Speidel, M. A. (2012). Legio III augusta in the east. Evidence from Zeugma on the Euphrates. B. Cabouret vd. (Eds.), *Visions d'Occident romain. Hommages à Yann Le Bohec*, Paris: Diffusion De Boccard, 603-619.

Speidel, M. A. (2021). Provincia Armenia in the light of the epigraphic evidence. *Electrum*, (28), 135-150.

Speidel, M. A. (2025). The Roman army in Syria: Size, mission, deployment, and interactions. R. Raja (Ed.), *The Oxford Handbook of the Hellenistic and Roman Near East*, Oxford: Oxford University Press, 277-294.

Speidel, M. P. (1984). *Roman army studies*, vol. 1, Amsterdam: J. C. Gieben.

Spuler, B. (1972). Zeugma. *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* (X A, 251-252), München: Alfred Drückermüller Verlag.

Steiner, P. (1905). Die dona militaria. *Bonner Jahrbücher* (114/115), 1-98.

Sullivan, R. D. (1990). *Near Eastern royalty and Rome, 100-30 BC*. (Phoenix. Suppl. Vol. 24), Toronto: University of Toronto Press.

Van Berchem, D. (1985). Le port de Séleucie de Piérie et l'infrastructure logistique des guerres parthiques. *Bonner Jahrbücher* (185), 47-87.

Versluys, M. J. (2017). Visual style and constructing identity in the Hellenistic world: Nemrud Dağ and Commagene under Antiochos I. Cambridge: Cambridge University Press.

Wagner, J. (1976). *Seleukeia am Euphrat/Zeugma*. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag.

Wagner, J. (1977). Legio IV scythica in Zeugma am Euphrat. D. Haupt ve H. G. Horn (Eds.), *Studien zu den Militärgrenzen Roms II: Vorträge des 10. Internationalen Limeskongresses in der Germania Inferior*. Bonn, 517-539.

Wagner, J. (2003/2004). Samosata und Seleukeia am Euphrat-Zeugma. Entdeckung und zweiter untergang römischer grenzstädte am Euphrat. *Nürnberger Blätter zur Archäologie* (Heft 20), 131-139.

Weksler-Bdolah, S. (2021). The camp of the legion X fretensis and the starting point of elia Capitolina. Jonathan J. Price vd. (Ed.), *Rome: An Empire of Many Nations. New Perspectives on Ethnic Diversity and Cultural Identity*, Cambridge-New York: Cambridge University Press, 300-331.

Welles, C. B., Fink, R. O. ve Gilliam, J. F. (1959). *Excavations at Dura-Europos. final report V, part I: The parchments and papyri (P.Dura)*, Yale University Press, New Haven.

Wesch-Klein, G. (1998). *Soziale aspekte des römischen heerwesens in der Kaiserzeit*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

Winter, E. (2019). Kommagene: Seleukoslar, Parthlar ve Romalılar arasında. O. Tekin (Yay. Haz.), *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu: Krallar, İmparatorlar, Kent Devletleri*, İstanbul: Yapı kredi Yayınları, 166-193.

Yarlıgaş, O. (2017). Principatus döneminde Roma devletinin Anadolu'da oluşturduğu sınır boyunca konuşlandırılan lejyonlar (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Antik Kaynaklar ve Kısaltmalar

AE	L'Année épigraphique (1888-).
Amm.	(= Kullanılan metin ve çeviri: Özgüler, S. (2019). Ammianus Marcellinus, <i>Roma tarihi (Res gestae)</i> . İstanbul: Historia Yayınevi.
App.	<i>Mithr.</i> (=Mithridateios) <i>Syr.</i> (=Syriake) (= Kullanılan metin ve çeviri: White, H. (1912). Appian, <i>Roman history (Rhomaika)</i> . vol. II: books 8.2-12, Cambridge, MA: Harvard University Press.
Cass. Dio	(= Kullanılan metin ve çeviriler: Cary, E. ve Foster, H. B. (1914-1927). Dio Cassius, <i>Roman history (Rhomaika)</i> . vols. III, V-IX: books 46-80, Cambridge, MA: Harvard University Press).
CIL	Corpus Inscriptionum Latinarum (1863-)
Cic. Q. fr.	(= Kullanılan metin ve çeviri: Bailey, D. R. S. (2002). Marcus Tullius Cicero, <i>Letters to Quintus (Epistulae ad Quintum Fratrem) and Brutus. Letter fragments. Letter to Octavian. Invectives. Handbook of electioneering</i> . Cambridge, MA: Harvard University Press).
Ruf. Fest.	(= Kullanılan metin ve çeviri: Eadie, J. W. (1967). Festus, <i>The breviarium of Festus: A critical edition with historical commentary (Breviarium rerum gestarum populi Romani)</i> , London: The Athlone Press).
Flor.	(= Kullanılan metin ve çeviri: Forster, E. S. (1929). Lucius Annaeus Florus, <i>Epitome of Roman history (Epitome rerum Romanorum)</i> , Cambridge, MA: Harvard University Press).

**Roma'nın Doğu Sınırında Siyasi, Askerî ve Diplomatik Bir Merkez Olarak Zeugma ve Legio
III/IV Scythica**

- Frontin. *strat.* (= Kullanılan metin ve çeviri: Özgüler, S. (2022). Sextus Iulius Frontinus, *Roma strateji sanatı (Strategemata)*, İstanbul: Kronik Kitap).
- Herodian. (= Kullanılan metin ve çeviri: Whittaker, C. R. (1969). Herodian, *History of the empire (Τῆς μετὰ Μάρκον βασιλείας ἱστορίαι/Tês metà Márkon basileías historíai)*. vols. I-II: books 1-8, Cambridge, MA: Harvard University Press).
- IGLS Inscriptions grecques et latines de la Syrie (1929-)
- IGRR Inscriptiones Graecae ad res romanas pertinentes (1906-1927).
- ILS Inscriptiones Latinae Selectae (1892-1916).
- Ios. *bell. Iud.* (= Kullanılan metin ve çeviri: Thackeray, H. St. J. (1927/1928). Flavius Josephus, *The Jewish war (Περὶ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πολέμου/Perì toû Ioudaikoû polémou)*. vols. I-III: books 1-7, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Ios. *ant. Iud.* (= Kullanılan metin ve çeviri: Feldman, L. H. (1965). Josephus, *Jewish antiquities (Ἰουδαϊκὴ ἀρχαιολογία/Ioudaïkê archaiología)*. vol. VIII: books 18–19, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Not. dign. *or.* Notitia dignitatum, in partibus orientis.
- Paus. (= Kullanılan metin ve çeviri: Jones, W. H. S. (1935). Pausanias. *Description of Greece (Περιήγησις τῆς Ἑλλάδος/Periéghēsis tēs Helládos)*. vol. IV: books 8.22–10, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- PIR Prosopographia Imperii Romani (1933-).
- Plin. *nat.* (= Kullanılan metin ve çeviri: Rackham, H. (1942/1952). Pliny, *Natural history (Naturalis historia)*. vols. II and IX: books 3-7 and 33-35, (trans. by H. Rackham), Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Plut. *Crass.* (=Crassus) *Pomp.* (=Pompeius)
(= Kullanılan metin ve çeviri: Perrin, B. (1916/1917). Plutarch. *Lives (Βίοι Παράλληλοι)*, vol. III: *Pericles and Fabius Maximus. Nicias and Crassus.* vol. V: *Agesilaus and Pompey. Pelopidas and Marcellus.* Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Polyb. (= Kullanılan metin ve çeviri: Paton, W. R (trans.), rev. by Walbank, F. W. and Habicht, Chr. (2011). Polybius, *The histories (Ἱστορίαι/Historíai)*. vol. III: books 5-8, , Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Ptol. (= Kullanılan metin ve çeviri: Müller, K. W. L. (1883/1901). *Klaudiou Ptolemaiou, Geographike Hyphegesis (Γεωγραφικὴ ὑφήγησις)*. vols. I-II Paris: Alfredo Firmin Didot).
- SHA *Sept. Sev.* (= Kullanılan metin ve çeviri: Özgüler, S. (2019). *Historia Augusta. Roma imparatorları (Scriptores Historiae Augustae) C. 1: Hadrianus'tan Clodius Albinus'a* (Latince aslından çeviren: S. Özgüler), İstanbul: Kronik Kitap.
- ŞKZ/RGDS Kâbe-i Zerdüşt/Res gestae divi Saporis.
- Stat. *silv.* (= Kullanılan metin ve çeviri: Bailey, D. R. S. (trans.), rev by Parrott, C. A. (2015), *Staius, Silvae*. Cambridge, MA: Harvard University Press).
- Strab. (= Kullanılan metin ve çeviri: Jones, H. L. (1928-1930). Strabo, *Geography (Γεωγραφικά/Geōgraphiká)*. vols. V-VII: books 10-16, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Suet. *Cal.* (= Kullanılan metin ve çeviri: Telatar, Ü. Fafö ve Özaktürk, G, (2008). Gaius Suetonius Tranquillus, *On iki Caesar'ın yaşamı (De vita duodecim Caesarum)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu).
- Tac. *ann.* (=Annales) *hist.* (=Historiae)
(= Kullanılan metin ve çeviri: Moore, C. H. and Jackson, J. (1925/1931/1937). Tacitus, *Annals*, books: 1-3, 4-6, 13-16; *Histories*, books: 1-3, Cambridge, MA: Harvard University Press.

Vell.

(= Kullanılan metin ve çeviri: Woodman, A. J. (2025). Velleius Paterculus, *Velleius Paterculus (Historiae Romanae)*, Cambridge, MA: Harvard University Press.

 SUITDER SÖZ İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ DERGİSİ Sakarya University Journal of Humanities and Social Sciences	
Makale Bilgileri:	
Etik Kurul Kararı:	<i>Etik Kurul Kararından muaftır.</i>
Katılımcı Rızası:	<i>Katılımcı yoktur.</i>
Mali Destek:	<i>Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.</i>
Çıkar Çatışması:	<i>Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.</i>
Telif Hakları:	<i>Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.</i>
Article Information:	
Ethics Committee Approval:	<i>It is exempt from the Ethics Committee Approval</i>
Informed Consent:	<i>No participants.</i>
Financial Support:	<i>The study received no financial support from any institution or project.</i>
Conflict of Interest:	<i>No conflict of interest.</i>
Copyrights:	<i>The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.</i>

Roma'nın Doğu Sınırında Siyasi, Askerî ve Diplomatik Bir Merkez Olarak Zeugma ve *Legio III/IV Scythica*